

«Μή μου ἄπτου, οὐπω γὰρ ἀναβέβηκα
πρὸς τὸν πατέρα μου» (Ιω. 20, 17)

Ἡ ἐρμηνεία τοῦ χωρίου στὴν ἀρχαία ἐκκλησιαστικὴ παράδοση

ΘΩΜΑ ΑΝΤ. ΙΩΑΝΝΙΔΗ

Ἐπίκ. Καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τὸ ἀπρόσιτο στὸν ἄνθρωπο ὑπερφυσικὸ γεγονός τῆς Ἀνάστασης τοῦ Κυρίου συνδέεται μὲ συμβάντα ἐντὸς τόπου καὶ χρόνου ποὺ ἐπιτρέπουν τὴν ἱστορικὴ προσέγγισή του. Τὸ πρωταρχικὸ συμβάν ποὺ εἶναι προσιτὸ δὲν εἶναι ἡ πασχαλινὴ ἐμπειρία καὶ ἡ πίστη τῶν Ἀποστόλων, ἀλλὰ οἱ διαδοχικὲς ἐμφανίσεις τοῦ Ἀναστάντος. Ὁ Ἰησοῦς «δί' ἡμερῶν τεσσαράκοντα» (Πράξ. 1,3) ἢ «ἐπὶ ἡμέρας πλείους» (Πράξ. 13, 31) «ἔδωκεν αὐτὸν ἐμφανῆ γενέσθαι, οὐ παντὶ τῷ λαῷ, ἀλλὰ μάρτυσι τοῖς προκεχειροτονημένοις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ» (Πράξ. 10, 40-41)¹: 1) Στὴ Μαρία τὴ Μαγδαληνὴ (Μάρκ. 16, 9· Ἰω. 20, 11-18), 2) στὶς μυροφόρες γυναῖκες (Ματθ. 28, 9-10), 3) στὸ Σίμωνα Πέτρο (Λουκ. 24, 34· Α' Κορ. 15, 5), 4) στοὺς δύο μαθητὲς ποὺ πορεύονταν πρὸς Ἐμμαοὺς (Μάρκ. 16, 12-13· Λουκ. 24, 13-15), 5) στοὺς δέκα Ἀποστόλους, ἐνῶ ἀπουσίαζε ὁ Θωμᾶς (Μάρκ. 16, 14· Λουκ. 24, 36-43· Ἰω. 20, 19-25), 6) μετὰ ἀπὸ ὀκτῶ ἡμέρες στοὺς ἑνδεκα Ἀποστόλους, παρόντος καὶ τοῦ Θωμᾶ (Ἰω. 20, 26-29), 7) στοὺς ἑπτὰ Ἀποστόλους κοντὰ στὴ λίμνη τῆς Τιβεριάδος (Ἰω. 21, 1-23), 8) στοὺς ἑνδεκα στὸ ὄρος τῆς Γαλιλαίας, «οὐ ἐτάξατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς» (Ματθ. 28, 16), 9) στὸν εὐρύτερο κύκλο τῶν πεντακοσίων ἀδελφῶν (Α' Κορ. 15, 6), 10) σὲ ὅλους τοὺς Ἀποστόλους στὴ Βηθανία γιὰ τελευταία φορὰ κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς Ἀνάληψης (Μάρκ. 16, 19-20· Λουκ. 24, 50· Πράξ. 1, 6-11), 11) στὸν ἀδελφόθεο Ἰάκωβο (Α' Κορ. 15, 7) καὶ ἀργότερα 12) στὸν ἀπόστολο Παῦλο (Πράξ. 9, 3-9· 22, 6-11· 26, 12-16· Α' Κορ. 15, 8)².

Οἱ ἀφηγήσεις τῶν ἐμφανίσεων τοῦ ἀναστημένου Κυρίου, αὐτοτελεῖς ἱστορίες ἀτομικῆς ἢ ὁμαδικῆς ἐμπειρίας, ἂν καὶ δὲν συνιστοῦν τὸ βασικὸ ὑλικὸ τῆς εὐαγγελικῆς παράδοσης³, προκαλοῦν ὅμως τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἱστορικῆς ἔρευνας, τῆς θεολογικῆς ἐρμηνείας καὶ γίνονται ἀντικείμενο ἐξηγητικῆς ἀνάλυσης καὶ θρησκευοφιλοσοφικῆς διερεύνησης⁴. Ἰδιαίτερη σύγχυση ἐπιφέρουν στὸν ἀναγνώστη-ἐρμηνευτὴ τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου ἡ ἐμφάνιση τοῦ Ἀναστάντος στὴ Μαρία τὴ Μαγδαληνὴ (20, 11-18), ἡ ὁποία βρίσκεται σὲ ἀντιθετικὸ παραλληλισμὸ πρὸς τὴν ἀντίστοιχη ἐμφάνισή του στὸν ἀπόστολο Θωμᾶ (20, 24-29)⁵. Καίρια ἐρωτήματα ποὺ δημιουργοῦνται καὶ καταδεικνύουν τὴν ἐρμηνευτικὴ δυσκολία τῶν ἀγιογραφικῶν διηγήσεων εἶναι τὰ ἑξῆς: α) Ποιό νόημα ἔχει ἡ ἄρνηση-ἀποστασιοποίηση τοῦ ἀναστάντος Κυρίου στὴ Μαρία τὴ

Μαγδαληνή για την εμπειρική ψηλάφησή του; β) Πώς ἐρμηνεύεται ἡ «μεθ' ἡμέρας ὀκτώ» (Ιω. 20, 26) συγκατάβαση στήν ἀμφιβολία καί τὸ σκεπτικισμό τοῦ ἀποστόλου Θωμᾶ καί στή θετική ἀνταπόκριση στήν ἀπαίτηση μιᾶς προσωπικῆς προσέγγισης καί ἀτομικῆς ἐπιβεβαίωσης; γ) Πῶς κατανοοῦνται οἱ ὑπαρκτές διαφορές καί πῶς ἐξηγοῦνται οἱ ἀντιφάσεις τῶν δύο αὐτῶν γεγονότων;

Ἡ παροῦσα εἰσήγηση ἐπιχειρεῖ νὰ ἀποσαφηνίσῃ τὸ ἐρμηνευτικὸ πρόβλημα μὲ τὴν ἀξιοποίηση ὑποστηρικτικοῦ ὕλικου θεμελιωμένου στήν πατερική ἐρμηνευτική παράδοση καί στὰ δεδομένα τῆς σύγχρονης βιβλικῆς ἐρευνας. Γιὰ πληρέστερη κατανόηση τῶν ἐπίμαχων ἀγιογραφικῶν χωρίων κρίνεται ἀναγκαῖα ἡ συντομογραφικὴ ἀνάπτυξη ἀφετηριακῶν θεολογικῶν προϋποθέσεων ὅπως: 1) Ὁ ἰδιότυπος χαρακτήρας τῶν ἐμφανίσεων τοῦ Κυρίου καί 2) ἡ χορήγηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί ἡ θεμελιώδης σημασία του γιὰ τὴν ἀποδοχή καί ὁμολογία τοῦ ἀναστημένου Ἰησοῦ ὡς Χριστοῦ καί Κυρίου. Στὴ συνέχεια ἡ ἀνάπτυξη τῶν ποικίλων ἐρμηνευτικῶν θεωρήσεων ἀναδεικνύει τὴ συγχρονικὴ καί διαχρονικὴ προσέγγιση καί τίς νέες δυνατότητες γιὰ τὴ θεολογικὴ ἐρμηνεία καί κατανόηση τῶν σχετικῶν διηγήσεων.

1. ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΟΥ ΙΩ. 20, 17

α) Τὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῶν ἐμφανίσεων τοῦ ἀναστημένου Κυρίου

Στὴ διερεύνηση τοῦ ζητήματος τῆς ἱστορικῆς ἀξιοπιστίας τῶν «ἀναστάσιμων ἱστοριῶν» (Ostergeschichten) ἢ «ἀναστάσιμων διηγήσεων» (Ostererzählungen)⁶, ἢ ἱστοριοφιλολογικὴ καί κριτικὴ ἐρευνα⁷ δέχεται ὅτι οἱ ἀφηγήσεις τῶν ἐμφανίσεων τοῦ ἀναστημένου Κυρίου εἶναι προϊόντα τῆς ἐνθουσιαστικῆς διεγερμένης φαντασίας τῶν μαθητῶν. Ἐκλαμβάνονται ὡς ἔκτακτα συμβάντα, πὺ δὲν ἦταν προσιτὰ στὸν καθένα, ἀλλὰ μόνο στοὺς ἐκλεγμένους ἀπὸ τὸ Θεὸ μάρτυρες (Πράξ. 10, 40-41), ὥστε πρέπει νὰ χαρακτηριστοῦν ὡς «ὀράσεις» (Visions)⁸, ὡς «ὑποκειμενικὲς ὀράσεις» (subjektive Visionshypothese)⁹, ὡς «ἀντικειμενικὲς ὀράσεις» (objektive Visionshypothese)¹⁰, ὡς «ὀραματικὰ βιώματα»¹¹ τῶν μαθητῶν, ὡς «συνάντηση» (Begegnung)¹² καί ὡς «θρῦλοι» (Legende)¹³. Εἶναι φανερὸ ὅτι τέτοιες ἀπόψεις ὑποτιμοῦν ὄχι μόνο τὴν ἱστορικὴ ἀξία ἀλλὰ καί τὴ θεολογικὴ σημασία τῶν εὐαγγελικῶν διηγήσεων¹⁴.

Ὅτι οἱ ἐμφανίσεις τοῦ Ἀναστάσιμου ἦταν ἀντικειμενικὲς καί ὄχι ψυχογενὲς βίωμα τῶν Ἀποστόλων, πὺ δημιουργήθηκε μὲ ὑποβολὴ πασχάλιου ἐνθουσιασμοῦ καί ὑποκειμενικῶν ὀραματισμῶν καί παραισθήσεων ἀποδεικνύεται: 1) ὄχι μόνο ἀπὸ τὸν κενὸ τάφο, ἀλλὰ καί ἀπὸ τὴ στάση τῶν Ἀποστόλων. Εἶναι ἐνδεικτικὸς ὁ σκεπτικισμὸς καί ἡ δυσπιστία τους. Τὰ μηνύματα τῶν μυροφόρων περὶ τῆς Ἀναστάσεως «ἐφάνησαν ὡσεὶ λῆρος» (Λουκ. 24, 11). Ὅταν ἐμφανίσθηκε σὲ αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς «ἐδόκουν πνεῦμα θεωρεῖν» (Λουκ. 24, 37). 2) Οἱ ἐμφανίσεις τοῦ Κυρίου συνδέονται μὲ διάφορα περιστατικά. Ἐμφανίζεται σὲ ἕνα

πρόσωπο, σὲ δύο, σὲ ἑπτὰ, σὲ ἕνδεκα, σὲ πεντακόσια κλπ. Παρουσιάζεται στὸν κῆπο, στὸ δρόμο πρὸς Ἐμμαούς, στὴν Ἱερουσαλήμ στὸ ὑπερῶο, στὴ θάλασσα τῆς Γαλιλαίας, στὸ ὄρος. Οὐδέποτε ἐμφανίζεται τῆ νύχτα, ἀλλὰ πάντοτε στὸ φῶς τῆς ἡμέρας, στοιχεῖα πού ἀποδεικνύουν τὴν ἐμπειρικὰ διαπιστούμενη καὶ ὄχι νοούμενη πραγματικότητα¹⁵. 3) Οἱ εὐαγγελικὲς διηγήσεις γιὰ τὶς ἐμφανίσεις τοῦ Κυρίου ἀποτυπώνουν: α) ὅτι ὁ Ἀναστάς εἶναι μία ζῶσα προσωπικότητα πού δρᾷ στὴν ἱστορία καὶ β) ὅτι ὁ Ἀναστάς εἶναι παρὼν καὶ φανερῶνεται σὲ μία νέα μορφή καὶ πραγματικότητα ὑπάρξεως ἢ ὁποῖα εἶναι «ὄρατῆ» καὶ «ψηλαφητῆ»¹⁶.

Ὅλες οἱ ἀναστάσιμες ἱστορίες συμφωνοῦν στὰ οὐσιώδη: τονίζεται ἡ ταυτότητα τοῦ ἀναστημένου Κυρίου μὲ τὸ σταυρωμένο Ἰησοῦ ἀπὸ τὴ Ναζαρέτ. Ὑπογραμμίζεται ἡ πραγματικὴ σωματικότητα καὶ ταυτόχρονα ἡ μυστηριώδης ὑπερβατικότητα τοῦ ἀναστημένου Κυρίου. Σὲ ὅλες τὶς μαρτυρίες εἶναι κοινὴ ἡ παράδοξη διαλεκτικὴ «αἴφνης ἔρχεσθαι» καὶ «ἄφαντος γενέσθαι», «ὄρᾶν» καὶ «μὴ ὄρᾶν», «ἄπτεσθαι» καὶ «μὴ ἄπτεσθαι», «γινώσκειν» καὶ «μὴ γινώσκειν», πλήρους ταυτότητας τοῦ σταυρωθέντος καὶ ἀναστάντος Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ πλήρους ἀλλαγῆς¹⁷. Ὁ ἀναστημένος Κύριος ἐμφανίζεται πάντα ἔτσι, ὥστε νὰ εἶναι ταυτόχρονα ὁ ἴδιος καὶ διαφορετικὸς, γνωστὸς καὶ ξένος, κοντινὸς καὶ μακρινός. Αὐτοὶ πού τὸν βλέπουν δὲν μποροῦν νὰ τὸν κρατήσουν οὔτε μὲ τὸ βλέμμα τους. Ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς ἀναφέρει: «αὐτῶν δὲ διηνοιχθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ ἐπέγνωσαν αὐτόν· καὶ αὐτὸς ἄφαντος ἐγένετο ἀπ' αὐτῶν» (24, 31).

Ἡ ἀνάσταση τοῦ Ἰησοῦ δὲν συγκρίνεται μὲ τὴν ἐπάνοδο στὸν ἐπίγειο τρόπο ζωῆς ἑνὸς νεκροῦ καὶ τὴν ἀνανέωση τῶν ὄρων ζωῆς¹⁸. Στὴν Π.Δ. οἱ ἀναστάσεις τοῦ γιοῦ τῆς χήρας ἀπὸ τὸν προφήτη Ἡλία (Γ' Βασ. 17, 17-24), τοῦ γιοῦ τῆς Σωμανίτισσας ἀπὸ τὸν προφήτη Ἐλισσαῖο (Δ' Βασ. 4, 31-37 καὶ 13, 21) κλπ. ἀποτελοῦν ξαναζωντάνεμα τῶν νεκρῶν καὶ ἐπιστροφή τους στὴ φυσικὴ, ἱστορικὴ καὶ προπαντὸς θνητὴ ζωὴ¹⁹. Στὴν Κ.Δ. οἱ ἀναστάσεις τῆς κόρης τοῦ Ἰαείρου (Μάρκ. 5, 35-43), τοῦ γιοῦ τῆς χήρας ἀπὸ τὴ Ναϊν (Λουκ. 7, 11-17) καὶ τοῦ Λαζάρου (Ἰω. 11, 38-44) εἶναι ἐπίσης ἀναβίωση καὶ ἐπιστροφή στὴν καθημερινὴ ἀνθρώπινη ζωὴ μὲ τὶς φυσικὲς τῆς ἀνάγκες. Ὁ Π. Τρεμπέλας γράφει: «Ἡ φύσις» «τῆς ἐνδόξου ζωῆς, εἰς τὴν ὁποῖαν μετὰ τὴν ἀνάστασιν εἰσηλθεν ὁ Κύριος» εἶναι «ἀπηλλαγμένη τῶν κοινῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποῖας ἔζησε πρότερον ὁ Ἰησοῦς», «ὅπως ἄγνωστος εἰς τοὺς μήπω εἰσελθόντας εἰς αὐτὴν καὶ μετασχόντας ταύτης»²⁰. Γιὰ τὸν Χ. Λέον-Δυφουρ, «ὅταν πράγματι λέγω: “ὁ Ἰησοῦς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν”, τίθεται τὸ ἐρώτημα ἐὰν ὑπάρχη διαφορὰ καὶ ποία, μεταξὺ τῆς ἐκφράσεως αὐτῆς καὶ τῆς προτάσεως: “ὁ Λάζαρος ἀνέστη ἐκ νεκρῶν”... Ὁ Ἰησοῦς δὲν “ἐπεβίωσεν” ἀπλῶς, ἀλλὰ δὲν δύναται πλέον νὰ ἀποθάνῃ, ζῆ εἰς τὸν αἰῶνα»²¹.

Οἱ ἐμφανίσεις τοῦ Κυρίου ἔχουν τὴν ποιότητα μιᾶς ἐντελῶς νέας, αὐτοτελοῦς κατηγορίας, πού κάνει ἀδύνατη τὴν ἔνταξή τους στὸ δεδομένο σύστημα ὁμοειδῶν φυσικῶν καὶ ἱστορικῶν φαινομένων καὶ χωροχρονικῶν παραστάσεων τῆς ἐνδοκοσμικότητας²². Ξεπερνοῦν τὰ πλαίσια τῆς ἐνδοκοσμικῆς πραγματικότητας τῆς φυσικῆς αἰτιοκρατίας καὶ ἀνήκουν σὲ μία νέα θεανθρώπινη ὄντολογικὴ πραγματικότητα, μέσα

στην όποία συνδέονται υπερφυσικό και φυσικό, θεϊό και ανθρώπινο, μεταφυσικό και ιστορικό, απόλυτο και σχετικό, άπειρο και πεπερασμένο, άκτιστο και κτιστό. «Η ύποταγή της αναστάσεως του Χριστού εις την κατηγορίαν των ιστορικών γεγονότων εν ένδοκοσμίω φυσιοκρατικῇ έννοία μεταβάλλει τὸ μυστήριον της έν Χριστῶ οικονομίας εις άπλοῦν ιστορικὸν γεγονός, τὸ όποϊον έξηγεῖ μὲν την πίστιν της Ἐκκλησίας εις την άνάστασιν, δὲν δύναται όμως νά θεμελιώση την πίστιν εις την σωτηρίαν»²³.

β) Η σημασία του Αγίου Πνεύματος για την αποδοχή και όμολογία του αναστημένου Ἰησοῦ ως Χριστοῦ και Κυρίου

Τὸ ἔργο του Αγίου Πνεύματος ως πρὸς την ὀρθή κατανόηση του προσώπου και της διδασκαλίας του Κυρίου θεμελιώνουν τὰ ἑξῆς δύο άγιογραφικά χωρία του κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου: α) «Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν παρ' ὑμῖν μένων· ὁ δὲ παράκλητος, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ πατήρ εν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα και ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ἃ εἶπον ὑμῖν [ἐγώ]» (14, 25-26) και β) «Ἔτι πολλά ἔχω ὑμῖν λέγειν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι· ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ πνεῦμα της ἀληθείας, ὀδηγήσει ὑμᾶς εν τῇ ἀληθείᾳ πάση» (16, 12-13).

Ὁ ἱερός Χρυσόστομος έξηγώντας στους άκροατές του τους λόγους του Κυρίου περι ἄ «του πνεύματος της ἀληθείας», τὸ όποιο θά «ὀδηγήσει» τους μαθητές «εν τῇ ἀληθείᾳ πάση» (Ἰω. 16, 13), ταυτίζει σχεδόν εὐθέως την «ἀλήθεια», στην όποία θά ὀδηγήσει τὸ Πνεῦμα, πρὸς τὸν Χριστό²⁴, ὁ όποιος ἄλλωστε εἶχε ἀποκαλύψει ὅτι αὐτός εἶναι ἡ ἀλήθεια: «ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς και ἡ ἀλήθεια» (Ἰω. 14, 6). Ἀνάλογη εἶναι και ἡ ἔρμηνεία του άγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, ὁ όποιος ὑπογραμμίζει²⁵ τὴ σειρὰ των νοημάτων του ἀποχαιρετιστηρίου λόγου του Κυρίου, λέγοντας ὅτι ὁ Κύριος, ἀφοῦ εἶπε στην ἀρχὴ ὅτι αὐτός εἶναι «ἡ ἀλήθεια» (Ἰω. 14, 6), ὑπόσχεται κατόπιν ὅτι τὸ Πνεῦμα θά «ὀδηγήσει ὑμᾶς εν τῇ ἀληθείᾳ πάση» (Ἰω. 16, 13)²⁶. «Ὁ Ἰησοῦς της ιστορίας γινώσκειται ως “Κύριος” και “Χριστός” διὰ της καθόδου και των ἐνεργειῶν του Πνεύματος. Εἶναι κεντρική ἰδέα της Θεολογίας της Κ. Διαθήκης, ὅτι τὸ ἔργον του Πνεύματος ἀφορᾷ πρωτίστως εις την ἀποκάλυψιν και κατανόησιν του Ἰησοῦ Χριστοῦ»²⁷.

Τὸ Πνεῦμα ὀδηγεῖ ἀλαθῆτως στην κατανόηση και «ὑπαρξιακή» ἔρμηνεία του προσώπου και του ἔργου του Ἰησοῦ. Η εἰδικότερη ἀποστολή του Πνεύματος στο κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιο²⁸ περιγράφεται με τὰ ρήματα: «λαλεῖν», «ἀναγγέλλειν», «διδάσκειν», «μαρτυρεῖν», «ὑπομιμνήσκειν», «ὀδηγεῖν εν τῇ ἀληθείᾳ πάση», «ἐλέγχειν» (14, 26· 16, 13-15· 16, 8)²⁹. Η μελέτη των παραπάνω ρηματικῶν τύπων μαρτυρεῖ, ὅτι δὲν πρόκειται περι ἀπλῆς πληροφόρησης ἢ γνωστοποίησης των περι τὸν Ἰησοῦ γεγονότων, ἀλλὰ μάλλον για πραγματική παρουσίαση ἢ «μόρφωση» του Ἰησοῦ στον κόσμο ως της μοναδικῆς και ἀποκλειστικῆς ἀποκάλυψης του Θεοῦ³⁰. Ὑπὸ την προοπτική: α) της ιστορικῆς μαρτυρίας του Ἰησοῦ, β) της ἔρμηνείας αὐτοῦ στο ἑκάστοτε παρὸν και γ) της προσωπικῆς ἐμπειρίας αὐτοῦ ως αναστάντος και δοξασθέντος³¹. Ὑπὸ την

έννοια αυτή ο Παράκλητος έγγυάται την προσωπική κοινωνία μετά του Αναστάσιου, διανοίγει τὸ νοῦ καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν Μαθητῶν³². Ἀμέσως μετά την ἀποστολή του Πνεύματος ὁμολογεῖ ἡ πρώτη Ἐκκλησία διὰ τοῦ Πέτρου: «Ἀσφαλῶς οὖν γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ ὅτι καὶ κύριον αὐτὸν καὶ χριστὸν ἐποίησεν ὁ Θεός, τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε» (Πράξ. 2, 36).

Πρόβλημα δημιουργεῖται ἀπὸ τὴν ἀσυμφωνία τῶν βιβλικῶν χωρίων Ἰω. 20, 22 καὶ Πράξ. 2, 1 ὡς πρὸς τὴν ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία ὁ ἀναστημένος καὶ ὑψωμένος Κύριος «ἔδωκε» ἢ «ἔπεμψε» τὸ Ἅγιο Πνεῦμα στοὺς μαθητὲς του³³. Σύμφωνα μὲ τὸ Ἰω. 20, 22 ἤδη κατὰ τὴν πρώτη ἐμφάνισή του στοὺς μαθητὲς «ἐνεφύσησεν καὶ λέγει αὐτοῖς· λάβετε πνεῦμα ἅγιον», ἐνῶ κατὰ τὸ Πράξ. 2, 1.4 «τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς... ἐπλήσθησαν πάντες πνεύματος ἁγίου». Εἶναι φανερὸ ὅτι οἱ δύο ἱεροὶ συγγραφεῖς ἔχουν ἄλλο στόχο καὶ χρησιμοποιοῦν διαφορετικὰ μέσα κατὰ τὴν ἀναφορὰ τῶν δύο – ἤδη στὴν προφορική παράδοση διαφοροποιημένων– διηγήσεων: Ὁ Λουκᾶς καταγράφει τὴν παλαιστίνη παράδοση χωρὶς νὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν ἱστορία, ὄχι μόνον ὡς θεολόγος, ἀλλὰ καὶ ὡς ἱστορικός. Ὁ Ἰωάννης βρίσκει τὴν ὀργανικὴ ἐνότητα καὶ τὴν οὐσιαστικὴ συνέχεια τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Ἰησοῦ ὄχι τόσο στὴ χρονικὴ ἀλληλουχία ὅσο στὴ θεολογικὴ τους ἐνότητα³⁴. Ἀξιοπρόσεκτη εἶναι ἡ ἐρμηνεία τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας: «Οὐκοῦν δέχονται μὲν τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος μέθεξι, ὅτε καὶ ἐνεφύσησεν αὐτοῖς, λέγων· “Λάβετε πνεῦμα ἅγιον”. Οὐδὲ γὰρ ἦν διαψεύσασθαι λέγοντα τὸν Χριστόν, οὐδ’ ἂν ἔφη, “Λάβετε”, μὴ διδούς. Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις τῆς ἁγίας Πεντηκοστῆς ἐμφανεστέραν τῆς χάριτος τὴν ἀνάρρησιν καὶ τὴν φανέρωσιν τοῦ ἐνοικισθέντος αὐτοῖς ἁγίου Πνεύματος τιθέντος Θεοῦ, ὠφθησαν αἱ γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός, οὐκ ἀρχὴν ἐν αὐτοῖς τῆς δωρεᾶς σημαίνουσαι, εἰς ἀρχὴν δὲ μᾶλλον ἀναφέρουσαι τοῦ λόγου»³⁵.

2. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΙΩ. 20, 17

α) Ἡ σύγχρονη ἐρμηνεία τοῦ χωρίου

Τὸ εὐαγγελικὸ χωρίο «μή μου ἄπτου, οὐπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα μου» (Ἰω. 20, 17), λόγος τοῦ ἀναστάσιου Ἰησοῦ πρὸς τὴ Μαρία τὴ Μαγδαληνή³⁶, θεωρεῖται ἀπὸ τὰ πλέον ἀμφιλεγόμενα καὶ δυσερμηνεύτα τῆς Καινῆς Διαθήκης. Αὐτὸ διαφαίνεται καὶ ἀπὸ τὴ σχολαστικὴ ἀνάλυση καὶ τὴν ποικιλότητα ἐρμηνεία του:

(1) Σύμφωνα μὲ τὴ φιλολογικὴ ἐρμηνεία³⁷, ἡ δυσκολία ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἐσφαλμένη ἐξήγηση τοῦ αἰτιολογικοῦ συνδέσμου «γάρ», ποὺ ἐκφράζει συνήθως ἐπεξήγηση ἢ αἰτιολόγηση καὶ τίθεται ἀμέσως μετά τὸ στοιχεῖο ποὺ αἰτιολογεῖται. Ἔτσι μεταφράζεται τὸ χωρίο ὡς ἐξῆς: «Μὴ μὲ ἀγγίζεις· διότι δὲν ἔχω ἀνεβεῖ στὸν πατέρα μου». Ὡς αἰτιολογία τῆς ἀπαγόρευσης τοῦ Ἰησοῦ («Μὴ μου ἄπτου») παρουσιάζεται τὸ ὅτι δὲν εἶχε ἀνεβεῖ ἀκόμη στὸν πατέρα του («οὐπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα μου»). Ἡ

προσέγγιση αυτή εκλαμβάνεται ως παράδοξη και λογικά ακατανόητη. Πώς νοείται ή δυνατότητα ώστε ή Μαρία ή Μαγδαληνή να αγγίζει τον Ίησού κατά τρόπο άπτό, όταν αυτός δεν θα βρίσκεται σωματικά στη γη, αλλά στον ουρανό; Η δυσκολία αυτή κατανόησης παραμερίζεται, αν στο σύνδεσμο «γάρ» αποδοθεί βεβαιωτική σημασία: «Μή με αγγίξης. Δεν έχω βεβαίως άνεβή άκόμη πρὸς τὸν Πατέρα μου»³⁸. Η άποψη αυτή φιλολογικά άποδεκτή, αλλά θεολογικά δεν δικαιολογεί τή μοναδικότητα του έξιστορούμενου συμβάντος.

(2) Για όρισμένους έξηγητές τὸ ρήμα «άπτομαι» έχει τή σημασία του λατρεύω, ὅπως και στὸν Ὅμηρο ή φράση «άπτομαι τῶν γονάτων» σημαίνει «άπονέμω λατρεία». Σύμφωνα με τήν έρμηνεία αυτή, ή Μαρία ή Μαγδαληνή άφου προσέπεσε στα πόδια του Ίησού ήθελε με τὸν τρόπο αυτό να τὸν λατρεύσει ὡς Θεό. Ο Ίησους, ὅμως, ὁ ὁποῖος δεν εἶχε άκόμη τελειωθεί³⁹, τήν άπέτρεψε λέγοντας: «Μή με λατρεύης· δεν έδοξάσθην άκόμη δια τῆς αναλήψεως, αλλά συνεχίζω να εύρίσκωμαι εις τήν κατάστασιν τῆς ταπεινώσεως. Δεν έφθασε λοιπὸν άκόμη ὁ καιρὸς να μου άποδώσης λατρείαν Θεοῦ»⁴⁰. Η έκδοχή αυτή άπορρίπτεται διότι: (i) Η ὁμηρική φρασεολογία δεν συμπίπτει οὔτε με τήν κλασική έλληνική και πολὺ περισσότερο με τή γλῶσσα τῆς Καινῆς Διαθήκης και (ii) δεν ανταποκρίνεται στη θεολογική σημασία του άγιογραφικοῦ χωρίου.

(3) Για άλλους έρμηνευτές ή φράση «μή μου άπτου» δεν έχει τὸ νόημα «μή με αγγίξεις!», αλλά «μή με κρατήσεις!». Με τήν έννοια αυτή άφου ὁ Χριστὸς μετὰ τήν ανάβασή του στὸν Πατέρα του στείλει τὸ Άγιο Πνεῦμα, ή Μαρία ή Μαγδαληνή και μαζί της ὀλόκληρη ή έκκλησιαστική κοινότητα θα «άπτεται» και θα «κρατεῖ» τὸν Κύριο, επικοινωνώντας μαζί του ὄχι πια σὲ επίπεδο ιστορικῶν προσώπων, αλλά σὲ επίπεδο πίστεως και εμπειρίας⁴¹. Η άποψη αυτή δημιουργεί δυσκολίες άφου τὸ ρήμα «κρατῶ» δεν εκφράζει τή κυριολεκτική σημασία του «άπτομαι»⁴².

(4) Παρόμοια είναι και ή έρμηνεία⁴³ κατὰ τήν ὁποία ή διήγηση προϋποθέτει έβραϊκὸ (ή άραμαϊκὸ) πρωτότυπο, του ὁποῖου ή αρχική φράση מִיְיָ אֵלֹהֵינוּ (= μή με ανάγγελλε, μή με άποκάλυπτε, μή με φανέρου) εκλαμβάνεται κατ' έσφαλμένη άνάγνωση, πὸν ὀφείλεται στήν ὁμοιότητα τῶν γραμμάτων, ὡς מִיְיָ אֵלֹהֵינוּ (= μή μου άπτου). Δηλαδή ἀντὶ β' έν. μή τετελεσμένου τῆς Ἰφείλ διαθέσεως του ρ. 711 (πρβλ. Ίησ. Ν. 2, 20) άναγινώσκειται β' έν. μή τετελεσμένου τῆς Καλ διαθέσεως του ρ. 711. Τα γράμματα מ' εκλαμβάνονται, παλαιογραφικῶς έξηγήσιμο, ὡς נ. Κατὰ τὸν τρόπο αυτό ή πρώτη άνάγνωση κρίνεται ὡς ὀρθή και ή σημασία της αίρει κάθε δυσκολία στήν κατανόηση του χωρίου. Ο άναστημένος Κύριος πρὶν άπὸ τήν ανάβασή του στὸν Πατέρα άποφεύγει να άποκαλύψει τήν έγερσή του πέραν του στενοῦ κύκλου τῶν θιασωτῶν του, οἱ ὁποῖοι έχουν προορισθῆ να τήν κηρύξουν μετὰ τήν ανάληψή του στοὺς ουρανοὺς.

(5) Η ύποθετική αντικατάσταση του «μή μου άπτου» με τὸ «μή πτοοῦ»⁴⁴, πὸν θα συμφωνοῦσε σημασιολογικά με τὸ «μή φοβείσθε» τῆς αντίστοιχης διήγησης του Ματθ. 28, 1-10 (i) δεν έχει καμιά χειρογραφική

ἐπιβεβαίωση καὶ (ii) δὲν συνάδει πρὸς τὰ συμφραζόμενα τοῦ εὐαγγελικοῦ κειμένου.

(6) Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ συμβολικὴ θεώρηση τοῦ χωρίου⁴⁵. Ἐνῶ, κατὰ τὴν παλαιοδιαθηκικὴ διήγηση, στὸν κῆπο τῆς Ἐδέμ ἡ συνάντηση τῆς Εὕας μὲ τὸν ὄφι μετάλλαξε τὴν παραδείσια χαρὰ σὲ πόνο καὶ δάκρυ, ἐκεῖ κατὰ τὴν ἰωάννεια ἀφήγηση, ἡ συγκλονιστικὴ συνάντηση τῆς Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς μὲ τὸν ἀναστημένο Κύριο στὸν κῆπο τῆς ταφῆς καὶ τῆς ἀνάστασης τοῦ Ἰησοῦ⁴⁶, μεταβάλλει τὴν ὠδίνη/ὀδύνη σὲ χαρὰ (πρβλ. «Ἡ γυνὴ ὅταν τίκτη λύπην ἔχει, ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα αὐτῆς· ὅταν δὲ γεννήσῃ τὸ παιδίον, οὐκέτι μνημονεύει τῆς θλίψεως διὰ τὴν χαρὰν ὅτι ἐγεννήθη ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον. Καὶ ὑμεῖς οὖν νῦν μὲν λύπην ἔχετε· πάλιν δὲ ὄψομαι ὑμᾶς, καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία, καὶ τὴν χαρὰν ὑμῶν οὐδεὶς αἶρει ἀφ' ὑμῶν» Ἰω. 16, 21-22).

Ἡ ἀπαγόρευση τοῦ Ἰησοῦ στὴ Μαρία τῆ Μαγδαληνῆ νὰ τὸν ἀγγίξει παραπέμπει στὴ θεϊκὴ ἀπαγόρευση «ἀπὸ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ» (Γεν. 2, 17). Εἶναι χαρακτηριστικὴ καὶ ἡ στιχομυθία Ἰησοῦ καὶ Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς: Ὁ Κύριος ἐρωτᾷ τὴ Μαρία «γύναι, τί κλαίεις· τίνα ζητεῖς;». Ἡ Μαρία, νομίζουσα ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ κηπουρὸς, καὶ ὅτι ἀσφαλῶς γνωρίζει ποῦ εἶναι ὁ ἀπαχθεὶς Ἰησοῦς, τὸν παρακαλεῖ: «Κύριε, εἰ σὺ ἐβάστασας αὐτόν, εἰπέ μοι ποῦ ἔθηκας αὐτόν, καὶ γὰρ αὐτόν ἀρῶ» (Ἰω. 20, 15), ποῦ παραπέμπει στὸ παλαιοδιαθηκικὸ χωρίο: «Ἐπὶ κοίτην μου ἐν νυξὶν ἐζήτησα ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου, ἐζήτησα αὐτόν καὶ οὐχ εὔρον αὐτόν, καὶ οὐχ ὑπήκουσέν μου. Ἀναστήσομαι δὴ καὶ κυκλώσω ἐν τῇ πόλει ἐν ταῖς ἀγοραῖς καὶ ἐν ταῖς πλατείαις καὶ ζητήσω ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου· ἐζήτησα αὐτόν καὶ οὐχ εὔρον αὐτόν» (Ἄσμα 3, 1-2).

Ἡ ἀποψη αὐτὴ ἀνάγει τὸν ἀναγνώστη σὲ ἓνα συνειρμικὸ πλαίσιο θεωρίας καὶ πνευματικοῦ συμβολισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐνῶ ἐντάσσεται στὴ συμβολικὴ κατανόηση τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου δὲν εἰσέρχεται στὴν ἐρμηνευτικὴ θεώρηση ἢ ἱστορικὴ αἰτιολόγηση τῶν ἄλλων σχετικῶν διηγήσεων.

(7) Κατ' ἄλλην ἐρμηνεία, ὁ ἀναστημένος Κύριος δὲν ἐπιτρέπει στὴ Μαρία τῆ Μαγδαληνῆ νὰ τὸν ἀγγίξει, διότι εἶναι γυναίκα. Ἡ θεώρηση αὐτὴ δὲν συνάδει μὲ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ἀναστάς τιμᾷ ἰδιαίτερα τὶς γυναῖκες ἀποκαλυπτόμενος πρῶτα στὶς μυροφόρες (Ματθ. 28, 9· Μάρκ. 16, 9· Ἰω. 20, 14)⁴⁷ καὶ ὕστερα στοὺς μαθητὲς του (Ματθ. 28, 17· Μάρκ. 16, 12. 14· Ἰω. 20, 19). Προσκρούει καὶ στὴ γενικότερη θεολογικὴ συνάφεια τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου ὅπου διαφαίνεται ἡ πρὸς τὶς γυναῖκες συμπαθὲς στάση τοῦ Ἰησοῦ: (i) Ὁ Ἰησοῦς προβαίνει σὲ θεολογικὸ διάλογο μὲ μιὰ ἀλλόθρησκη γυναίκα τὴ Σαμαρείτιδα (4, 5-42), πράγμα ἄκρως ἐπιλήψιμο, ὅσες ἀπορίες καὶ ἂν προκαλεῖ ἡ συζήτηση μὲ μιὰ γυναίκα ἀκόμη καὶ στοὺς μαθητὲς του⁴⁸. (ii) Ἡ μοιχαλίδα τῆς περικοπῆς Ἰω. 7, 53 - 8, 11 ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸ δείγμα τῆς σχέσης τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὶς ἁμαρτωλὰς καὶ κοινωνικὰ περιθωριακὰς γυναῖκες⁴⁹.

(8) Ἀκόμη ἰσχυρότερη παρουσιάζεται ἡ ἀποψη κάποιων ἐρμηνευτῶν οἱ ὁποῖοι ἰσχυρίζονται, ὅτι σύμφωνα πρὸς τὸ μωσαϊκὸ νόμο ὁ νεκρὸς εἶναι

ἀκάθαρτος και μολύνει αὐτὸν ποὺ τὸν ἀγγίζει. Ἔτσι ἡ Μαρία ἢ Μαγδαληνὴ δὲν ἔπρεπε νὰ ἀγγίξει τὸν Κύριο, γιὰ νὰ μὴ μολυνθεῖ⁵⁰. Καὶ ἀντίστροφα ὁ Ἰησοῦς δὲν θέλει νὰ ἔλθει σὲ σωματικὴ ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἀνθρώπους, γιὰ νὰ μὴ μιανθεῖ τὸ ἀναστημένο σῶμα του, ποὺ πρόκειται νὰ ὑψωθεῖ στοὺς οὐρανοὺς. Ὅμως, ἡ σάρκωση τοῦ Χριστοῦ ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ὑπεράνω ὁποιουδήποτε μολυσμοῦ ποὺ μπορεῖ νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη φύση. Κατὰ τὸν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας, «ἡ θεία τε καὶ πανάγιος φύσις (τοῦ Χριστοῦ) τὸν ἐκ τοῦ μολύνεσθαι ῥύπον οὐκ ἂν ἐπιδέξαιτό ποτε»⁵¹.

(9) Τέλος, κατὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς ἱστορικῆς κριτικῆς ἔρευνας ὁ Ἰησοῦς ἀνέβηκε πρὸς τὸν Πατέρα μεταξὺ τῆς ἐμφάνισής του στὴ Μαρία τῆ Μαγδαληνὴ (Ἰω. 20, 11-17) καὶ τῆς ἐμφάνισής του στοὺς μαθητὲς (Ἰω. 20, 19-23). Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ ἀπαγορευτικὴ πρὸς τὴ Μαρία ψηλάφηση («ἐὰν γὰρ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς· ἐὰν δὲ πορευθῶ, πέμψω αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς» (Ἰω. 16, 7) καὶ ἡ συγκατάβαση στὴν ἀπαίτηση τοῦ ἀποστόλου Θωμᾶ (Ἰω. 20, 27). Ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ φαινομενικὰ προσφέρει λύση στὴν ἀντίφαση τῶν δύο περιστατικῶν, δὲν ἀνταποκρίνεται ὅμως στὸ ἱστορικὰ δεδομένο τοῦ εὐαγγελικοῦ κειμένου ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει καμία ἐνδειξη ὅτι ἡ ἀνάληψη ἔγινε μεταξὺ τῶν δύο γεγονότων⁵².

β) Ἡ ἐρμηνεία τοῦ χωρίου στὴν ἀρχαία ἐκκλησιαστικὴ παράδοση

Οἱ παραπάνω ἐρμηνευτικὲς θεωρήσεις καὶ ἰδιάζουσες προσεγγίσεις τῆς σύγχρονης βιβλικῆς ἔρευνας δὲν αἰροῦν τὴ δυσχέρεια στὴν κατανόηση τοῦ μοναδικοῦ σὲ ὁλόκληρη τὴν εὐαγγελικὴ παράδοση «μὴ μου ἅπτου, οὐπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα μου» (Ἰω. 20, 17) τοῦ ἀναστημένου Κυρίου πρὸς τὴ Μαρία τῆ Μαγδαληνὴ.

Ἡ ἱστορικὴ ἀναφορὰ καὶ θεολογικὴ σημασία τῶν συγκεκριμένων περιστατικῶν ποὺ προβάλλεται στὴν ἀρχαία ἐκκλησιαστικὴ παράδοση ἀναδεικνύει ὅτι ὁ ἀναστὰς Κύριος ἐμφανίζεται σὲ μία νέα μορφή καὶ πραγματικότητά ὑπαρξης, ποὺ εἶναι «ὄρατὴ» καὶ «ἄπτὴ», ὡς πραγματικὸ συμβάν καὶ ταυτοχρόνως ὡς ἰδιότυπο ἱστορικὸ γεγονός. Τὸ σῶμα τοῦ Ἀναστάντος, ἂν καὶ τώρα εἶναι «σῶμα πνευματικόν» (Α' Κορ. 15, 44-49), δὲν παύει νὰ εἶναι τὸ ἀληθινὸ καὶ πραγματικὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ, τὸ ὁποῖο ἀπαλλαγμένο τῶν κοινῶν συνθηκῶν δὲν ὑπόκειται τώρα στοὺς περιορισμοὺς τῆς παρούσας ζωῆς (Ἰω. 20, 19 ἑξ.), διατίθεται ὅμως σὲ ἐπιβεβαιώσεις καὶ «ψηλαφήσεις»⁵³. Ἐχοντας ὑπερνικήσει τὶς φυσικὲς συνθήκες ζωῆς, ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὶς κατηγορίες τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χώρου, ὁ ἀναστημένος Ἰησοῦς «παρέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα» (Πράξ. 1, 3) καὶ «ἔδωκεν αὐτὸν ἐμφανῆ γενέσθαι» (Πράξ. 10, 40) πλήρης ἐλευθερίας καὶ ὡς ἀπόλυτος κύριος ὅλων τῶν καταστάσεων.

Ὡστόσο, οἱ συναντήσεις καὶ οἱ σχέσεις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ πρὸς τοὺς μαθητὲς καὶ τὶς μαθήτριές του μετὰ τὴν ἀνάσταση οὐσιωδῶς διαφοροποιοῦνται⁵⁴. Ἔτσι ἐξηγοῦνται ἡ ἀκαταληψία καὶ οἱ ἀμφιβολίες, οἱ παρανοήσεις καὶ οἱ συγχύσεις, ὁ φόβος καὶ οἱ δισταγμοὶ γιὰ τὴν πραγματικότητά ὅσων τὸν βλέπουν, ἀλλὰ καὶ τὸ μέγεθος τῆς ἀνθρώπινης ἀδυναμίας στὴν ὀρθὴ θεώρηση τῆς ἀληθινῆς διάστασης τῶν «σημείων»

τοῦ ἀναστημένου Κυρίου⁵⁵. Ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς παρουσιάζει τὴν κατάσταση αὐτὴ ἀφηγηματικά: «αὐτῶν δὲ διηνοίχθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ ἐπέγνωσαν αὐτόν· καὶ αὐτὸς ἄφαντος ἐγένετο ἀπ’ αὐτῶν» (24, 31), ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης θεολογικά: Ὁ Κύριος ἐμφανισθεὶς στὴ Μαρία τὴ Μαγδαληνὴ καθ’ ὁδὸν πρὸς τὸν Πατέρα του δὲν μπορεῖ νὰ κρατηθεῖ στὸ χρόνο καὶ στὸ χῶρο (Ἰω. 20, 17).

Ὁ ἴδιος ὁ ἀναστημένος Κύριος κατὰ τὶς ἐμφανίσεις του ἀφαιρεῖ τὴν ἀμφιβολία καὶ τὴν δυσπιστία δίνοντας μὲ τὴν παρουσία του καὶ τοὺς ἐρμηνευτικούς λόγους του τὴν ἀληθινὴ σημασία τοῦ συμβάντος. Ὁ ἱερός Χρυσόστομος γιὰ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Ἀναστάντος στὴ Μαρία τὴ Μαγδαληνὴ ἀναφέρει: «διὰ τῆς φωνῆς δῆλον ἑαυτὸν ἐποίησεν· ὅτε γὰρ ἐκάλεσεν αὐτὴν Μαρία, τότε αὐτὸν ἐπέγνω. Οὕτως οὐκ ὄψεως ἦν, ἀλλὰ φωνῆς ἢ ἐπίγνωσις»⁵⁶ καὶ «πολλὴ ἢ εὐνοια καὶ φιλοστοργία τῆς γυναικός· ὑψηλὸν δὲ οὐδὲν οὐδέπω παρ’ αὐτῆ. Διὰ τοῦτο λοιπὸν προτίθησιν αὐτῆ τοῦτο, οὐ δι’ ὄψεως, ἀλλὰ διὰ φωνῆς»⁵⁷. Ὁ Θεοφύλακτος παρατηρεῖ: «Φιλόστοργος μὲν οὖν ἢ γνώμη τῆς γυναικός, οὐ μὴν ὑψηλὸν τι φαντασθῆναι δυναμένη. Διὸ καὶ ὁ Κύριος, ἐπεὶ μὴ ἀφ’ ἑαυτῆς ἠδυνήθη ὑψηλὸν τι νοῆσαι, ἀπὸ τῆς αὐτοῦ φωνῆς γνωρίζει αὐτῆ ἑαυτόν. Καλέσας γὰρ μόνον τὸ ὄνομα, αὐτῆ γνῶσιν διὰ τούτου ἐντέθεικεν»⁵⁸. Ὁ Εὐθύμιος Ζιγαβηνὸς σημειώνει: «Ἀπὸ τε τοῦ κοινοῦ σχήματος καὶ τοῦ εἶναι ἐν τῷ κήπῳ ὑπέλαβεν ὅτι ὁ κηπουρὸς ἐστίν. Οὐδὲ γὰρ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἐγνώρισεν, ἀσυνήθη ἐνηχηθεῖσαν»⁵⁹.

Τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα εἶναι ἀδύναμο καὶ μὴ ἱκανὸ νὰ ξεπεράσει τοὺς φυσικούς ὅρους, πού τὸ διέπουν καὶ τὸ κρατοῦν δέσμιο τοῦ παρόντος, καὶ νὰ κατανοήσῃ καὶ ἀκόμη πιὸ πολὺ νὰ θεωρήσῃ τὸν ἀναστημένο Κύριο⁶⁰. Τὴν οὐσία τοῦ ἐρμηνευομένου χωρίου ἀποδίδει ὁ ἱερός Χρυσόστομος: «Τίνος δὲ ἔνεκεν εἶπε, *Μὴ μου ἄπτου*;... Δοκεῖ μοι βούλεσθαι αὐτὴν (Μαρίαν τὴν Μαγδαληνὴν) ἔτι συνεῖναι αὐτῷ, ὥσπερ τότε, καὶ ἀπὸ τῆς χαρᾶς μηδὲν ἐννοῆσαι μέγα, εἰ καὶ πολλῶ βελτίων ἐγεγόνει κατὰ σάρκα. Ταύτης γοῦν ἀπάγων αὐτὴν τῆς ἐννοίας καὶ τοῦ μετὰ πολλῆς αὐτῷ ἀδείας διαλέγεσθαι (οὐδὲ γὰρ τοῖς μαθηταῖς φαίνεται λοιπὸν ἐπιχωριάζων ὁμοίως), ἀνάγει αὐτῆς τὴν διάνοιαν, ὥστε αἰδεσιμώτερον αὐτῷ προσέχειν· οὐ γὰρ ἐν τοῖς αὐτοῖς τὰ πράγματα, οὐδὲ ὁμοίως μέλλω συνεῖναι λοιπὸν ὑμῖν· πρόσαντες ἦν καὶ κόμπον ἔχον· τὸ δὲ εἰπεῖν, *Οὐπω ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα*, ἐμφαίνει, ὅτι ἐκεῖ σπεύδει καὶ ἐπείγεται· τὸν δὲ ἐκεῖ μέλλοντα ἀπιέναι, καὶ μηκέτι μετὰ ἀνθρώπων στρέφεσθαι, οὐκ ἔδει μετὰ τῆς αὐτῆς ὄραν διανοίας ἧς καὶ πρὸ τούτου»⁶¹. Ὁ Μ. Φώτιος γράφει: «Καὶ γὰρ, ἢ μὲν ἐβούλετο, οἷα δὴ καὶ πρότερον, ἀνθρωπικώτερον καὶ κατὰ τὸν τῆς οἰκονομίας τρόπον τῷ Δεσπότη συναναστρέφεσθαι»⁶².

Ὁ ἀναστὰς Κύριος μὲ τὸ «μὴ μου ἄπτου» πού ἀπευθύνει στὴ Μαρία τὴ Μαγδαληνὴ δὲν ἀμφισβητεῖ τὴν ἀγαθὴ της προαίρεση ἢ τὴ βαθιὰ ἀγάπη της. Θέλει νὰ τῆς καταστήσῃ σαφές ὅτι δὲν ἔχει μπροστά της ἀπλῶς ἓνα ραββουνί, ἓνα σοφὸ διδάσκαλο, ἀλλὰ τὸ σαρκωθέντα καὶ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν Υἱὸ καὶ Λόγο τοῦ Θεοῦ. Ἡ Μαρία ἢ Μαγδαληνὴ νόμιζε, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἀνέστη ὅπως ἀκριβῶς ἀνέστησαν καὶ ἄλλοι ἄνθρωποι, ὅτι θὰ ἄρχιζε πάλι τὴν παλαιὰ συναναστροφή μὲ τοὺς μαθητὲς καὶ τὶς

μαθήτριάς του, ὅτι θὰ περιόδευε καὶ θὰ κήρυττε καὶ ὅτι θὰ εἶχε ἀνάγκη τῆς διακονίας της, πράγμα πού τῆς προξενούσε ιδιαίτερη χαρά. Γι' αὐτό, μόλις ἀναγνώρισε τὸν ἀναστάντα Κύριο, ἔσπευσε νὰ ἐκδηλώσει τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπη της μὲ τὴν ἴδια οικειότητα, μὲ τὴν ὁποία συμπεριφερόταν πρὶν τὴν ἀνάστασή του. «Ὅθεν ὁ Κύριος διὰ τοῦ 'Μή μου ἄπτου' ἤθελε νὰ εἶπῃ εἰς αὐτήν: 'Δὲν δύνασαι πλέον νὰ συμπεριφέρεσαι πρὸς ἐμὲ ὅπως προηγουμένως. Διότι δὲν εἶμαι πλέον ὁ τεταπεινωμένος, ἀλλ' ὁ δεδοξασμένος Κύριος. Ἐξέφυγον ἐκ τῆς καταστάσεως τῆς φθορᾶς καὶ εἰσηλθὼν εἰς τὴν κατάστασιν τῆς ἀφθαρσίας. Ἀνυψώνομαι ἐν δόξῃ πρὸς τὸν Πατέρα. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ μὲ βλέπῃς μὲ τὸν προσήκοντα εἰς τὴν νέαν κατάστασίν μου σεβασμόν'»⁶³. Ὁ Π. Τρεμπέλας σχολιάζει: «Μή μου ἄπτου. Δηλαδή· παῦσε νὰ νομίζῃς, ὅτι ἡμπορεῖς νὰ μὲ πιάσῃς καὶ νὰ μὲ κρατήσῃς εἰς τὸν κόσμον αὐτόν. Μὴν περιμένῃς νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ μεταξὺ σας σωματικὴ μου παρουσία. Νέα πνευματικὴ σχέσις καὶ κοινωνία θὰ μᾶς συνδέῃ εἰς τὸ ἐξῆς, ἡ ὁποία θὰ ἀρχίσῃ, ὅταν διὰ τῆς ἀναλήψεώς μου ἀναβῶ πρὸς τὸν Πατέρα μου... Ἡ Μαρία δὲν ἀμφέβαλλε περὶ τοῦ ὅτι ὁ ὁμιλῶν πρὸς αὐτήν εἶναι ὁ ἐκ τοῦ τάφου ἐπανελθὼν εἰς τὴν ζωὴν Κύριος. Ἀλλ' ἐπλανᾶτο νομίζουσα, ὅτι ὁ Κύριος θὰ ἐξηκολούθει νὰ συζῆ μετὰ τῶν μαθητῶν ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὄρους τῆς ταπεινώσεως καὶ τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐξομοιώσεως, ὑπὸ τοὺς ὁποίους καὶ πρὸ τοῦ θανάτου του καὶ τῆς ἀναστάσεώς του»⁶⁴. Κατὰ τὸ Θεοφύλακτο, «ὥστε κρεῖττον τι περὶ αὐτοῦ ἐννοεῖν, καὶ αἰδεσιμωτέως αὐτῶ προσέχειν, εἰπεῖν· 'Μή μου ἄπτου' τουτέστιν, οὐκ ἔτι ἐν τοῖς αὐτοῖς, οἷς καὶ πρόωην, εἰσὶ τὰ πράγματα, οὐδὲ ὁμοίως μέλλω συνεῖναι ὑμῖν»⁶⁵. Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας παραθέτει: «Εἰ γὰρ καὶ ἄνθρωπος γέγονα, φησί, διὰ τὴν εἰς ἀνθρώπους ἀγάπην, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο τῆς θεοπρεποῦς ἀξίας ἔρημος ὦν γνωσθήσομαι· μένω δὲ πάλιν ὅπερ εἰμὶ κατὰ φύσιν, τοῦτ' ἔστι Θεός»⁶⁶.

Τὸ «Μή μου ἄπτου» πρὸς τὴ Μαρία τὴ Μαγδαληνὴ παραπέμπει στὸ «Τί ἐμοὶ καὶ σοί, γύναι;» (Ἰω. 2, 4) πρὸς τὴ Θεοτόκο Μαρία, ὅταν τοῦ ζητεῖ ἐμμέσως νὰ ἐπέμβῃ καὶ νὰ δώσῃ λύση στὸ πρόβλημα τῆς ἐλλείψεως οἴνου ἀπὸ τὸ γαμήλιο συμπόσιο τῆς Κανᾶ⁶⁷. Ὁ Ἰησοῦς ἐμφανίζεται ἐδῶ νὰ εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ κάθε ἀνθρώπινη προτροπὴ καὶ ἐπιθυμία. Ὡς Θεός, μόνο ὁ ἴδιος μπορεῖ νὰ ἀποφασίσῃ ἂν, πότε καὶ πῶς θὰ ἐνεργήσῃ⁶⁸. Ὅπως στὴν περίπτωση τῆς Θεοτόκου ὁ Χριστὸς εἶπε τὸ «Τί ἐμοὶ καὶ σοί, γύναι; οὐπω ἤκει ἡ ὥρα μου» (Ἰω. 2, 4)⁶⁹, ἔτσι καὶ στὴ Μαρία τὴ Μαγδαληνὴ δικαιολογεῖ τὸ «μή μου ἄπτου» μὲ τὴν προσθήκη τῆς φράσεως «οὐπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα μου» (Ἰω. 20, 17). Καὶ στὶς δύο χαρακτηριστικὲς φράσεις ἐνῶ δηλώνεται ὅτι δὲν ἔχει ἔλθει ἀκόμη ἡ ὥρα νὰ ἀποκαλύψῃ ὁ Ἰησοῦς τὴν πραγματικὴ του ταυτότητα, αὐτοαποκαλύπτεται συγχρόνως σὲ μιὰ σταδιακὴ-προοδευτικὴ διαδικασία πού ὀδηγεῖ στὴν αὐτοψία ὑπὸ προϋποθέσεις.

Ἡ Μαρία ἢ Μαγδαληνὴ δὲν δύναται νὰ εἰσχωρήσῃ στὸ μυστήριον τῆς θεότητος, διότι ἀκόμη δὲν ἔχει λάβῃ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, πού θὰ καταστήσῃ δυνατὴ τὴν κατανόησιν τοῦ προσώπου, τοῦ ἔργου καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου⁷⁰, συμφώνως πρὸς τὴν ἐπαγγελία του: «Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν παρ' ὑμῖν μένων· ὁ δὲ παράκλητος, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ πατὴρ ἐν τῷ

ὄνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ἃ εἶπον ὑμῖν [ἐγώ]» (Ιω. 14, 25-26).

Αὐτὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα χορήγησε ὁ Ἀναστάς εἰδικὰ στοὺς μαθητές του, ἤδη πρὶν τὴν ἀνάληψή του καὶ τὴν πεντηκοστή, «ἐνεφύσησεν καὶ λέγει αὐτοῖς· λάβετε πνεῦμα ἅγιον» (Ιω. 20, 22). Τὴ δωρεὰ αὐτὴ ἔλαβε καὶ ὁ ἀπόστολος Θωμᾶς, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἔλειπε ἀπὸ τὴ σύναξη τῶν μαθητῶν τὴ στιγμή τῆς πνευματοδοσίας. Ὁ Ἀμμώνιος Ἀλεξανδρεὺς ὑπογραμμίζει: «Καὶ ἀπὼν ὁ Θωμᾶς ἔτυχε τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος διὰ τῆς ἐμφυσήσεως· ἐφ' ὅλον γὰρ τῶν ἀποστόλων τὸν χορὸν ὁ Κύριος τὴν χάριν ἐξέχεεν»⁷¹. Ὁ ἀπόστολος Θωμᾶς, πρὶν ἀκόμη ψηλαφήσει τὸ Χριστὸ ἀναγνωρίζει καὶ ὁμολογεῖ: «ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου» (Ιω. 20, 28). Δύο σημεία διακρίνονται σὲ αὐτὴν τὴ μοναδικὴ ὁμολογία: (i) Δὲν ἐπισημαίνεται ἀπλῶς ἡ ταυτότητα τοῦ ἀναστημένου Χριστοῦ μὲ τὸν προαναστάσιμο Ἰησοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀναγνωρίζεται ἡ θεότητά του καὶ (ii) ἡ ἀναγνώριση αὐτὴ δὲν εἶναι γενικῆς φύσεως, ἀλλὰ ἔχει τὸ χαρακτῆρα τῆς προσωπικῆς σχέσεως καὶ τῆς ὑπαρξιακῆς τοποθετήσεως: «Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου»⁷². Κατὰ τὸν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας, «Μαρίαν μὲν τὴν Μαγδαληνὴν ἀπειργε τῆς ἀφῆς, σαφέστατα λέγων· Ἴμή μου ἄπτου· οὐπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου· Θωμᾶ γε μὴν ἐπιτρέπει καὶ τὴν πλευρὰν ψηλαφήσαι, καὶ τοὺς τύπους τῶν ἡλῶν δακτύλῳ περιεργάζεσθαι... Τῇ μὲν γὰρ οὐπω καιρὸς ἐδίδου τὸ ἄψασθαι, διὰ τὸ μήπω τῇ τοῦ Πνεύματος ἡγιάσθαι χάριτι... τῷ δὲ ἦν ἤδη καὶ τοῦτο πρέπον, ὡς ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις τὸ Πνεῦμα πλουτήσαντι»⁷³.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στις ἀναστάσιμες διηγήσεις τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου ὁ ἀναστάς Κύριος δὲν ἐπιτρέπει στὴ Μαρία τὴ Μαγδαληνὴ νὰ τὸν ἀγγίξει («μή μου ἄπτου» Ιω. 20, 17), ἐνῶ «μεθ' ἡμέρας ὀκτώ» (Ιω. 20, 26) καλεῖ τὸν ἀπόστολο Θωμᾶ νὰ βάλει τὸ δάκτυλό του στὸν τύπο τῶν ἡλῶν (Ιω. 20, 24-29). Πῶς ἐρμηνεύεται ἡ ἀντίφαση μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν γεγονότων;

Ἡ φράση τοῦ ἀναστάντος Κυρίου «μή μου ἄπτου, οὐπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα μου» (Ιω. 20, 17) ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τίς πλέον ἀμφιλεγόμενες καὶ δυσερμηνευτες φράσεις τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἡ ἐρμηνεία τῆς ἀπασχόλησε ὄχι μόνο τὴν ἀρχαία χριστιανικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία, ἀλλὰ καὶ τὴ νεότερη σύγχρονη ἐρμηνευτικὴ ἔρευνα. Ἄλλοι τὴν ἐρμηνεύουν ἀλληγορικῶς, ὀρισμένοι ἱστορικῶς, μερικοὶ τὴν ἐξετάζουν φιλολογικῶς καὶ αὐτοτελῶς, ἐνῶ ἄλλοι τὴν τοποθετοῦν στὴ συνάφεια τοῦ κειμένου.

Ἡ ἀντιφατικὴ ἐνέργεια τοῦ Ἀναστάντος ἐξηγεῖται, κατὰ τὴν ἀρχαία ἐκκλησιαστικὴ παράδοση, ἀπὸ τίς διαφορετικὲς προθέσεις καὶ διαθέσεις τῆς Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς καὶ τοῦ ἀποστόλου Θωμᾶ. Ἡ πρώτη δὲν ἔχει τὴν προδιάθεση ὡς ἐστερημένη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος νὰ ἀναγνωρίσει τὴ θεοπρεπὴ δόξα τοῦ Ἰησοῦ ἀναστάντος (Ιω. 20, 15), τὸν προσεγγίζει ὡς διδάσκαλό της (Ιω. 20, 16). Ἀντιθέτως, ὁ δεύτερος πλήρης Πνεύματος

Ἅγιου δὲν ἀναγνωρίζει ἀπλῶς τὸν Ἰησοῦν ὡς Κύριον, ἀλλὰ ὁμολογεῖ καὶ τὴ θεότητα του, «ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου» (Ιω. 20, 28).

SUMMARY

«*Do not hold me, for I have not yet ascended to the Father*» (Jn 20, 17).
The interpretation of the verse in the ancient ecclesiastic tradition

According to St. John's Gospel concerning Christ's Resurrection, the resurrected Jesus does not allow Mary Magdalene to touch Him (Jn 20, 17) even though He asks Apostle Thomas to place his finger and feel His wounds after eight days had passed from the day He resurrected (Jn 20, 24-29). How can this controversy between the two events be explained?

The phrase Christ used «Do not hold me, for I have not yet ascended to the Father» (Jn 20, 17) is one of the most controversial and difficult to explain statements in the New Testament. This is obvious as it has been analyzed thoroughly and it has more than one interpretation. Some interpret it allegorically, others historically or philosophically, while some interpret it in relation to the following passage: «Do not hold me, for I have not yet ascended to the Father; but go to my brethren and say to them, I am ascending to my Father and your Father, to my God and your God». The historical report and the religious meaning of these specific events which are depicted in the ancient ecclesiastic teaching show that Christ appears in a new form of existence, which is «visible» and «touchable», a real event in relation to time and space and unconventional at the same time without being analogous to the natural phenomena and historic event, something which does not allow its inclusion in the given system of similar natural events and temporal-spatial reports of the world. The controversial reaction of Christ is interpreted in relation to the different intentions and spirit of Mary Magdalene and St. Thomas. The former as she has been affected by the Holy Spirit does not intend to recognize the divine glory of Christ who has just resurrected (Jn 20, 15), while the latter as he has been touched by the Holy Spirit recognizes Christ not only as his Lord but embraces His deity «My Lord and my God» (Jn 20, 28).

1. Βλ. J. Blank, *Paulus und Jesus*, München 1968, σ. 159· F. Mussner, *Die Auferstehung Jesu*, München 1969, σ. 71.

2. Βλ. Ε. Θεοδώρου, «Αἱ ἐμφανίσεις τοῦ ἀναστάντος Ἰησοῦ», *Ἐφημ.* 17 (1968), σ. 459· τοῦ ἰδίου, «Ἱστορικὴ προσέγγισις τοῦ γεγονότος τῆς Ἀναστάσεως τοῦ

Κυρίου», *Ἐκκλ. ΞΗ'*, τευχ. Α', 8 (15 Μαΐου 1991), σ. 257· Π. Τρεμπέλα, *Ἰησοῦς ὁ ἀπὸ Ναζαρέτ*, Ἀθήναι 21940, σ. 423 ἔ.

3. Βλ. W. Michaelis, *Einleitung in das Neue Testament*, Bern 31961, σ. 57· U. Wilckens, *Auferstehung. Das Biblische Auferstehungszeugnis historisch untersucht und erklärt*, Gütersloh 31981, σ. 36.

4. Βλ. Ε. Θεοδώρου, «Ἡ ἀνάστασις τοῦ Κυρίου κατὰ τὸν θρησκευτοφιλόσοφον Eugen Biser», *ΕΕΘΣΠΑ ΛΓ'* (1998), σσ. 87-94.

5. Ἡ διήγηση γιὰ τὴ Μαρία Μαγδαληνὴ θεωρεῖται ἀσύμβατη καὶ μὲ ἄλλες τῆς Κ.Δ. ὅπως: α) Στὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιο οἱ μυροφόρες, κατὰ τὴ συνάντησή τους μὲ τὸν Ἀναστάσιον, «ἐκράτησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας καὶ προσεκύνησαν αὐτῶ» (28, 9). β) Στὸ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγέλιο ὁ ἐμφανισθεὶς στοὺς μαθητὲς Ἰησοῦς «ἐγένετο ἐν τῷ κατακλιθῆναι αὐτὸν μετ' αὐτῶν λαβῶν τὸν ἄρτον εὐλόγησεν καὶ κλάσας ἐπέδιδου αὐτοῖς» (24, 30) καὶ στὴ συνέχεια τοὺς κάλεσε νὰ τὸν ψηλαφήσουν, «ψηλαφήσατέ με καὶ ἴδετε, ὅτι πνεῦμα σὰρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα» (24, 39β). γ) Στὸ βιβλίον τῶν Πράξεων Ἀποστόλων ὁ ἀναστημένος Ἰησοῦς τὴν τεσσαρακοστὴ ἡμέρα ἀπὸ τὴν ἀνάστασή του «συναλίζεται» (1, 4), τρῶει καὶ πίνει μαζί τους (10, 41), βλ. Π. Ανδριόπουλου, *Ἡ ἐρμηνεία τῶν μαρτυριῶν τῆς Κ.Δ. γιὰ τὴν ἀνάστασις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ στὴ σύγχρονη ἐποχὴ*, Ἀθήνα 1986, σ. 125 καὶ 133 [= *Θέματα τῆς Θεολογίας τῆς Καινῆς Διαθήκης*, Ἀθήνα 1990, σ. 247 καὶ 255]· C. S. Keener, *The Gospel of John A Commentary*, Vol. II, Peabody, Massachusetts 22005, σσ. 1191-1195.

6. Οἱ εὐαγγελικὲς ἀφηγήσεις γιὰ τὸν κενὸ τάφο καὶ τὶς ἐμφανίσεις τοῦ ἀναστημένου Κυρίου ὀνομάζονται ἀναστάσιμες ἱστορίες (Ostergeschichten) ἢ ἀναστάσιμες διηγήσεις (Ostererzählungen) καὶ δηλώνουν τὸ ἰδιαίτερο φιλολογικὸ εἶδος τῶν εὐαγγελικῶν αὐτῶν κειμένων, ποὺ εἶναι μαρτυρία καὶ ἐρμηνεία τῶν ἀναστάσιμων συμβάντων. Βλ. F. Schnider – W. Stenger, *Die Ostergeschichten der Evangelien*, München 1970, σ. 11 ἔξ.· J. Kremer, *Die Osterevangelien – Geschichten um Geschichte*, Stuttgart 21981, σ. 9 ἔξ.· W. Trilling, *Christusverkündigung in den synoptischen Evangelien*, München 1969, σ. 22 ἔξ.

7. Βλ. περισσότερα Π. Ανδριόπουλου, ὁ.π., σσ. 120-146 [242-268].

8. Βλ. W. Pannenberg, *Grundzüge der Christologie*, Gütersloh 61982, σ. 90 ἔξ.

9. Βλ. E. Hirsch, *Die Auferstehungsgeschichten und die christliche Glaube*, Tübingen 1940· τοῦ ἰδίου, «Zum Problem des Osterglaubens», *ThLZ* 11 (1940), σσ. 295-301· W. Marxsen, «Die Auferstehung Jesu als historisches und als theologisches Problem», στὸ W. Marxsen - U. Wilckens - G. Dellling - H.-G. Geyer, *Die Bedeutung der Auferstehungsbotschaft für den Glauben an Jesus Christus*, Gütersloh 1966, σ. 22.

10. Βλ. H. Grass, *Ostergeschehen und Osterberichte*, Göttingen 31964, σ. 233 ἔξ.

11. Συνοπτικὴ παρουσίασις τῶν θεωριῶν περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Ἰησοῦ ὡς ὀραμάτων τῶν μαθητῶν βλ. G. Kittel, *Die Religionsgeschichte und das Urchristentum*, Gütersloh 1931, σ. 161 ἔ.

12. Βλ. F. Mussner, ὁ.π., σ. 74 ἔ.

13. Βλ. M. Dibelius, *Die Formgeschichte des Evangeliums*, Tübingen 41961, σ. 191· R. Bultmann, *Die Geschichte der Synoptischen Tradition*, Göttingen 51961, σ. 310 ἔ.· W. G. Kümmel, «Mythische Rede und Heilgeschehen im Neuen Testament», στὸ H.-W. Bartsch (Hrsg.), *Kerygma und Mythos*, Bd II, Hamburg 21965, σ. 165.

14. Βλ. W. Michaelis, *Die Erscheinungen des Auferstandenen*, Basel 1944, σ. 73 ἔ.

15. Βλ. Ε. Θεοδώρου, «Ἡ ἀξιοπιστία τῶν μαρτύρων τῆς Ἀναστάσεως», *Ἐκκλ.* 34 (1957), σσ. 125-127.

16. Βλ. Γ. Πατρώνου, *Η ιστορική πορεία του Ίησού. Από τη φάτνη ως τὸν κενὸ τάφο*, Ἀθήνα 1991, σ. 520. Πρβλ. D. Lee, «The Gospel of John and the Five Senses», *JBL* 129, 1 (2010), σσ. 115-127.

17. Βλ. Π. Ανδριόπουλου, *ὁ.π.*, σ. 136 [258].

18. Βλ. E. Lohse, *Ἐπίτομη Θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης* (BAM 2, μτφρ. Σ. Ἀγουρίδη), Ἀθήνα 1993, σ. 75. «Στὴν περίπτωση τοῦ Ίησού Χριστοῦ, ἀνάσταση δὲν σημαίνει ἐπιστροφή στὴν πρότερη ἐπίγεια ζωὴ ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν νεκρῶν, ἀλλὰ σημαίνει εἴσοδος σὲ μιὰ νέα μορφή ζωῆς ποὺ δὲν ἐπιδέχεται πλέον τὸ θάνατο (Ρωμ. 6, 9)», Γ. Πατρώνου, *ὁ.π.*, σσ. 522, 527 ἔ. «It is a basic NT understanding that the risen Jesus is not restored to the normal life that he possessed before death; he possesses eternal life and is in God's presence», R. E. Brown, *The Gospel According to John* (xiii-xxi), II, [AB 29A], New York 1970, σ. 1013.

19. «Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη γνωρίζει δύο μόνο περιπτώσεις ἀνθρώπων, οἱ οἱοὶ ἀπέφυγαν τὴν κοινὴ τύχη καὶ βρέθηκαν ζωντανοὶ στο χῶρον ὅπου ὁ Ἰουδαῖος πιστεύει πως ζεῖ ὁ Θεός. Πρόκειται γιὰ τὴν ἀνάληψη τοῦ Ἐνώχ (Γεν. 5, 14) καὶ τοῦ Ηλία (Δ' Βασ. 2, 11)», Δ. Καϊμάκη, *Ἡ ἀνάσταση τῶν νεκρῶν στὴν Παλαιὰ Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 208 ἔ. G. Stemberger, «Das Problem der Auferstehung im Alten Testament», *Kairos* 14 (1972), σ. 285. R. Martin-Achard, *De la mort à la résurrection d'après l'Ancien Testament*, Neuchâtel, Paris 1956.

20. Βλ. Π. Τρεμπέλα, *ὁ.π.*, σ. 430.

21. Βλ. X. Léon-Dufour, «Ἡ παρουσία τοῦ ἀναστάντος Ίησού» (μτφρ. Δ. Δαλεζίου), ΠΘεολ 2 (1971), σ. 13. «Στὴν περίπτωση τοῦ Ίησού Χριστοῦ, ἀνάσταση δὲν σημαίνει ἐπιστροφή στὴν πρότερη ἐπίγεια ζωὴ ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν νεκρῶν, ἀλλὰ σημαίνει εἴσοδος σὲ μιὰ νέα μορφή ζωῆς ποὺ δὲν ἐπιδέχεται πλέον τὸ θάνατο», Γ. Πατρώνου, *ὁ.π.*, σ. 522.

22. Βλ. W. Künneth, *Theologie der Auferstehung*, München 1951, σ. 69 ἔξ. τοῦ ἰδίου, *Glauben an Jesus? Die Begegnung der Christologie mit der modernen Existenz*, Hamburg 1966, σ. 195. H. Schlier, *Das Ostergeheimnis*, Einsiedeln 1976, σ. 60 ἔξ.

23. Βλ. Β. Στογιάννου, *Ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Εἰσαγωγικὰ προβλήματα καὶ ἐρμηνεῖα τοῦ Α' Κορ. 15* (ΕΕΘΣΑΠΘ, Παρ. ἀρ. 20, τοῦ 20οῦ τόμου), Θεσσαλονίκη 1977, σ. 62.

24. Βλ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Ἀπόστολον καὶ Εὐαγγελιστὴν, ὁμιλ. ση', PG 59, 423. «Ὁ Χριστὸς ἐμφανίζεται ὡς ὁ διδάσκαλος ποὺ κηρύσσει, ἀλλὰ κηρύσσει τὸν ἑαυτό Του μὲ τὴν ἔννοια ὅτι, καλεῖ τὸν ἄνθρωπο νὰ μετᾶσχει στὸν ἑαυτό Του (Χριστό). Ἡ κορυφωση τοῦ λόγου Του εἶναι "ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός, ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ" (Ἰωάν. 14, 6). Ἡ ἀλήθεια ὅμως δὲν εἶναι κάποια ἰδέα, εἶναι ἡ θεῖα πραγματικότητα στὸ θεανθρώπινο πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ», Σ. Παπαδόπουλου, *Θεολογία καὶ γλώσσα. Ἐμπειρική θεολογία - Συμβατικὴ γλώσσα*, Ἀθήνα 2002, σ. 19. «Στὴ θεολογία τοῦ Ἰωάννη εἰδικότερα ἡ ἔννοια τῆς ἀλήθειας κατέχει κεντρικὴ θέση. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος "σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν" (Ἰω. 1, 14), ἦταν "πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας" (Ἰω. 1, 14)... Ἡ ἀλήθεια ποὺ κήρυξε ὁ Χριστὸς στὸν κόσμον ἦταν ἡ ἀλήθεια ποὺ ἄκουσε ἀπὸ τὸ Θεό (Ἰω. 8, 40: "...τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα ἣν ἤκουσα παρὰ τοῦ Θεοῦ"). Τὸ πιὸ σημαντικό στὸν Ἰωάννη εἶναι ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ ἀλήθεια καὶ μάλιστα "ἡ ὁδός καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ" (Ἰω. 14, 6). Εἶναι ὁ ὠραιότερος αὐτοχαρακτηρισμὸς τοῦ Χριστοῦ καὶ μιὰ ἀπὸ τὶς περιεκτικότερες θεολογικὲς ἐκφράσεις τῆς Κ. Διαθήκης», I. Γαλάνη, «"Τί ἐστὶν ἀλήθεια;" (Σχόλιο στὸ Ἰωάν. 18, 37-38)», *ΓρΠαλ* 71 (1988), σ. 327 ἔ.

25. Βλ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, PG 74, 444A. Ὁ Γρηγόριος Νύσσης στὸ «Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατὰ Μακεδονιανῶν τῶν

Πνευματομάχων» ἔργο του γράφει: «Ὡς γὰρ ἀμήχανόν ἐστιν ἀνελθεῖν πρὸς τὸν Πατέρα μὴ διὰ τοῦ Υἱοῦ ὑψωθέντος, οὕτως ἀδύνατόν ἐστι Κύριον Ἰησοῦν εἰπεῖν μὴ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ», PG 45, 1316B. «Ὅπως ὁ Υἱὸς ἔρχεται ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς διὰ τὴν μαρτυρήσασθαι περὶ αὐτοῦ, διὰ τὴν ἀποκαλύψαι καὶ ἐκπληρώσασθαι τὸ θέλημά του, κατὰ παρόμοιον τρόπον καὶ τὸ Πνεῦμα ἔρχεται ἐν ὀνόματι τοῦ Υἱοῦ διὰ τὴν μαρτυρήσασθαι περὶ αὐτοῦ, διὰ τὴν τελειώσασθαι καὶ ἐπισφραγίσασθαι διὰ τῶν δώρων του τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ», Η. Μουτσούλα, *Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι 1971, σ. 12.

26. Πρβλ. Σ. Παπαδοπούλου, *Πατέρες ἀΰξασθαι τῆς Ἐκκλησίας Ἅγιον Πνεῦμα*. Μελέτη πατρολογικῆ, Ἀθήναι 1970, σ. 34. «Ἡ ἔννοια τῆς ἀλήθειας συνυπάρχει στὸν Ἰωάννη καὶ μὲ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Χρησιμοποιεῖ τὴν φράση “τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας” (14, 17), ἡ ὁποία σημαίνει ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἔχει τὴν ἀλήθεια, μαρτυρεῖ γιὰ τὴν ἀλήθεια καὶ προπαντὸς ὁδηγεῖ τοὺς πιστοὺς “εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν” (Ἰω. 16, 13)», Ἰ. Γαλάνη, ὁ.π., σ. 328.

27. Βλ. Ἰ. Παναγοπούλου, «Ἡ θεολογικὴ ἐρμηνεία τῆς Πεντηκοστῆς», *Περὶ Ἁγίου Πνεύματος* [Θεολογικαὶ Μελέται 1]. «Σύναξις Ὁρθοδόξων Θεολόγων» Καινούργιο Λαμίας 18-22 Αὐγούστου 1970. Εἰσηγήσεις, Ἀθήναι 1971, σ. 107.

28. Βλ. περισσότερα Β. Τσάκωνα, *Ἡ περὶ Παρακλήτου - Πνεύματος διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου* (ὑπὸ τὸ πρῶμα τῆς καθόλου βιβλικῆς πνευματολογίας) [Σπουδαὶ εἰς τὴν θεολογίαν τοῦ Ἰωάννου 3], Ἐν Ἀθήναις 1984, σσ. 128-139 καὶ 240-243· Β. Στογιάννου, «Ἡ περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διδασκαλία τῆς Καινῆς Διαθήκης», *Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα*. Σεμινάριον Θεολόγων Θεσσαλονίκης 5 (ἐπιμ. Ἰ. Ἀναστασίου), Θεσσαλονίκη 1971, σ. 14 [= Β. Στογιάννου, *Ἐρμηνευτικὰ Μελετήματα* (BB4), Θεσσαλονίκη 2006, σσ. 133-151).

29. «Der Παράκλητος ist... der Heilige Geist, so wie er im Gemeindeleben erscheint, nämlich das geistgetragene Wort», R. Asting, *Die Heiligkeit im Urchristentum*, Göttingen 1930, σ. 318.

30. «Ἀποτελεῖ... βλασφημία κατὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἢ μὴ ἀναγνώριση τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψης τοῦ Θεοῦ, ἢ μὴ παραδοχὴ μὲ ἄλλα λόγια τῆς ἀλήθειας ὅτι στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ ἀποκαλύπτεται καὶ ἐνεργεῖ ὁ ἴδιος ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος καταργεῖ τὸ κράτος τοῦ σατανᾶ, ἐλευθερώνει τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἐγκαθιστᾶ τὴν δικὴν του βασιλείαν», Ἰ. Καραβιδόπουλου, *Τὸ κατὰ Μάρκον εὐαγγέλιον* (ΕΚΔ 2), Θεσσαλονίκη 1988, σ. 154.

31. Πρβλ. σχετικῶς Η. Schlier, «Zum Begriff des Geistes nach dem Johannes - evangelium», *Besinnung auf das Neue Testament. Exegetische Aufsätze und Vorträge II*, Freiburg - Basel - Wien 1967, σσ. 264-271.

32. Βλ. Ἰ. Παναγοπούλου, *Ὁ Προφήτης ἀπὸ Ναζαρέτ. Ἱστορικὴ καὶ θεολογικὴ μελέτη τῆς περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰκόνας τῶν Εὐαγγελίων*, Ἀθήναι 1973, σ. 187· τοῦ ἰδίου, ὁ.π., σ. 115.

33. Βλ. Α. Θεοχάρη, «Ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἀναστάντος Κυρίου κατὰ τὸ Ἰωάν. 20, 19-23 ἐν σχέσει πρὸς τὸ Πράξ. κεφ. Π», *ΔΒΜ* 4 (1976), σσ. 68-85 [= «Ὁ Ἰωάννης: τὰ ἐν τῇ Κ.Δ. ἔργα του καὶ ἡ θεολογικὴ του σκέψις». Εἰσηγήσεις Α' Συνάξεως Ἑλλήνων Βιβλικῶν Θεολόγων Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης (Πάτμος 24-28 Σεπτεμβρίου 1975), Ἀθήνα χ.χ., σσ. 68-85].

34. Βλ. Β. Στογιάννου, *Ἡ Πεντηκοστή* (Πρ. 2, 1-13) [ΕΕΘΣΑΠΘ, τόμος 24, Ἀνάτυπο], Θεσσαλονίκη 1979, σ. 313. «...στὸν Ἰωάννη ὁ Χριστὸς παρουσιάζεται νὰ εἶναι τὸ ὑποκείμενο τῆς δωρεᾶς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος... Ἀντίθετα στὶς Πράξεις ἢ κάθοδος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος περιγράφεται ὡς μιὰ ἀντικειμενικὴ ἐμπειρία θεοφάνειας... στὸν Ἰωάννη τονίζεται περισσότερο ἢ πνευματικὴ καὶ ὄντολογικὴ διάσταση τῆς δωρεᾶς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐνῶ στὶς Πράξεις

ἀντίστοιχα ἢ ἱεραποστολική», Χ. Καρακόλη, *Ερμηνευτικές προσεγγίσεις. Ἀπαντήσεις σὲ ἀπορίες ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη*, Ἀθήνα 2005, σ. 101 καὶ 103.

35. Βλ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Ἑρμηνεία ἢ ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, PG 74, 717AB. «Ο Raymond Brown... θυμίζει επιπλέον ὅτι ἡ Ε' Οικουμενικὴ Σύνοδος στὴν Κωνσταντινούπολη καταδίκασε τὸν Θεόδωρο Μοψουεστίας που υποστήριζε ὅτι ὁ Ἰησοῦς δὲν ἔδωσε τὸ Πνεῦμα τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα ἀλλὰ τὸ ἔκανε μόνο σαν εἰκόνα καὶ ὑπὸ τύπο ὑπόσχεσης αὐτοῦ που ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ κατὰ τὴν Πεντηκοστή», βλ. Σ. Αγουρίδη, *Τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, Β' Κεφ. 13-21 (ΕΚΔ 4β), Θεσσαλονίκη 2005, σ. 283. Πρβλ. R. E. Brown, ὁ.π., σ. 1026.

36. Τὶς πληροφορίες τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου γιὰ τὴ Μαρία τὴ Μαγδαληνὴ ὁ P. Benoit ἀνάγει: α) στὶς διηγήσεις (i) Ἰω. 19, 31-37 καὶ (ii) 20, 1-10, β) στὶς δύο ἐπίσης διηγήσεις (i) Ἰω. 19, 39-42 καὶ (ii) 20, 11α ὅπως καὶ 14β-18, οἱ ὁποῖες ἔχουν ἀντιστοιχία στοὺς Συνοπτικούς, καὶ γ) στὶς δύο διηγήσεις (i) 19, 30 καὶ (ii) 20, 11β-14α, οἱ ὁποῖες παρεμβάλλονται ἀπὸ τοὺς Συνοπτικούς, βλ. «Marie-Madeleine et les disciples au tombeau selon Jean 20, 1-18, *Judentum, Urchristentum, Kirche* (Festschrift für J. Jeremias), Berlin 1960, σσ. 141-152. Πρβλ. Γ. Γρατσέα, «Μαρία ἢ Μαγδαληνή», *ΘΗΕ* 8 (1966), 724-725· Κ. Δυοβουνιώτου, «Μαρία ἢ Μαγδαληνή», *Τερὸς Σύνδεσμος ΙΖ'*, 211 (1914), σσ. 3-8· Ἀρχιμ. Χρυσ. Παπαδοπούλου, «Τί ἱστορεῖται ἐν τοῖς εὐαγγελίοις περὶ τῆς Μαρίας Μαγδαληνῆς;», *Τερὸς Σύνδεσμος ΙΕ'*, 156 (1911), σσ. 4-5.

37. Βλ. Ν. Σωτηροπούλου, «Μὴ μου ἄπτου· οὐπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα μου...», *Ερμηνεία δυσκόλων χωρίων τῆς Γραφῆς*, τόμος Α', Ἀθήναι 1985, σ. 121 ἔ.

38. Βλ. Ν. Σωτηρόπουλου, *Ἡ Καινὴ Διαθήκη μὲ μετάφρασι στὴ δημοτικὴ*, Ἀθήνα 2006, σ. 499.

39. «Ὁ Ὀριγένης ἐξηγεῖ τὸ χωρίον ἐν συνδυασμῶ πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου· 'Βάπτισμα ἔχω βαπτισθῆναι, καὶ πῶς συνέχομαι, ἕως οὗ τελεσθῆ;' (Λουκ. 12, 50). Ὑπάρχει, λέγει, σειρὰ διαδοχικῶν βαπτισμάτων τοῦ Κυρίου, ἕκαστον ἐκ τῶν ὁποίων εἶνε ἢ εἰσαγωγὴ εἰς μίαν κατάστασιν τελειότεραν τῆς προηγουμένης. Βάπτισμα ὑπὸ τοῦ Προδρόμου, βάπτισμα σταυροῦ, βάπτισμα ἀναστάσεως, καὶ τελευταῖον τὸ βάπτισμα τῆς ἀναλήψεως, ἢ ἄκρα τελείωσις. Ὅταν ἡ Μαρία ἠθέλησε νὰ τὸν ἐγγίση, ὁ Ἰησοῦς δὲν εἶχε λάβει ἀκόμη τὸ τελευταῖον τοῦτο βάπτισμα», βλ. Σ. Σάκκου, *Ἡ ἔρευνα τῆς Γραφῆς*, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 30 ἔ. «Τὴν κλεῖδα τοῦ μὴ μου ἄπτου δίδωσι τὸ οὐπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου, ἵνα λάβω τὴν βασιλείαν καὶ θείαν δόξαν, ἣν εἶχον πρὸ τῆς σαρκώσεως (17, 5), ὥστε ἔτι εἰμὶ ἐν τῇ καταστάσει τῆς ταπεινώσεως. Λέγει τοίνυν τοῦτο, ἵνα διδάξῃ ἡμᾶς καὶ καταδείξῃ, ὅτι ἡ μετὰ τὴν ἀνάστασιν καὶ μέχρι τῆς ἀναλήψεως κατάστασις αὐτοῦ οὐπω ἦν ἡ τελεία θεία δόξα καὶ ἡ τελεία θέωσις τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἀλλὰ τι μεταξὺ σαρκὸς καὶ θεωθέντος πνευματικοῦ σώματος», Ν. Δαμαλᾶ, *Ερμηνεία εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην*, τόμος Δ' *Τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, Θεσσαλονίκη 2010 (1940), σ. 713.

40. Κατὰ τὴν ἐρμηνευτικὴ ἀπόδοσι τοῦ Ἰ. Κολιτσάρα: «Καὶ ἐπειδὴ ἡ Μαρία ἔσπευσε νὰ ἀγκαλιάσῃ μὲ σεβασμὸν τὰ πόδια του, ὁ Ἰησοῦς τῆς εἶπε· 'μὴ μὲ ἐγγίζεις· διότι δὲν ἀνέβηκα ἀκόμη εἰς τὸν Πατέρα μου καὶ δὲν ἤρχισεν ἀκόμη ἡ νέα περίοδος τῆς λατρείας καὶ τῆς τιμῆς, πού θὰ μοῦ προσφέρουν ἀπ' ἐδῶ καὶ πέρα οἱ ἄνθρωποι», *Ἡ Καινὴ Διαθήκη. Κείμενον - Ἑρμηνευτικὴ Απόδοσις*, Ἀθήναι 2007, σ. 114 ἔ. Βλ. Σ. Σάκκου, ὁ.π., σ. 31 ἔ.

41. «Μετὰ τὴν ἀνάβασιν ἡ Μαρία θὰ ἄπτεται καὶ θὰ κρατῇ τὸν Κύριον κατὰ τρόπον οὐσιαστικώτερον. Θὰ τὸν κατέχη διαρκῶς. Θὰ τὸν ἔχη κτῆμα τῆς

ἀναφαίρετον. Θὰ ἐγγίση τότε ὅτι τὸ θειότερον κρύπτεται ἐν αὐτῷ. Ὁ Κύριος μετὰ τὴν ἀνάβασίν του πρὸς τὸν Πατέρα θὰ ἐγκαινιάσῃ νέαν τάξιν καὶ νέας σχέσεις, στενωτέρας, περισσότερον πνευματικὰς καὶ μονίμους», Σ. Σάκκου, ὁ.π., σ. 33.

42. Βλ. Χ. Καρακόλη, ὁ.π., σ. 90.

43. Βλ. Α. Χαστούπη, «Τὰ χωρία Ματθ. 6, 6 καὶ Ἰωάν. 20, 16-17», *Θεολ ΝΖ*, 4 (1986), σ. 855 ἔ.

44. Βλ. J. H. Bernard, *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel according to St. John*, Edinburg 1928, σ. 670· C. K. Barrett, *The Gospel According to St. John*, Philadelphia 1978, σ. 565.

45. Βλ. Σ. Δεσπότη, *Ἡ Αγία Γραφή στον 21ο αἰώνα. Βιβλικές Μελέτες*, Αθήνα 2006, σ. 209 ἔ.

46. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι μόνον ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἐπισημαίνει ὅτι ὁ τόπος πού προδόθηκε, σταυρώθηκε καὶ τάφηκε ὁ Ἰησοῦς ἦταν κῆπος. Βλ. U. Früchtel, *Mit der Bibel Symbole Entdecken*, Göttingen 1991, σσ. 469-472.

47. «Γιὰ τὸ Δ' Εὐαγγέλιο μάλιστα, τὰ πρόσωπα ἐκεῖνα πού εἶδαν καὶ ἀναγνώρισαν πρῶτα τὸν Ἀναστάνα, δὲν ἦταν οὔτε ὁ Πέτρος, οὔτε ὁ Ἰάκωβος, οὔτε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἰωάννης, ἀλλὰ οἱ Μυροφόρες γυναῖκες καὶ ἰδιαίτερα ἡ πρώτη ἀπὸ ὄλες ἡ Μαρία ἡ Μαγδαληνή (Ἰωάν. 20,11 ἔξ.)», Γ. Πατρώνου, ὁ.π., σ. 519. Ἡ πληροφορία, ὅτι ὁ Ἰησοῦς πρωτοεμφανίσθηκε σὲ γυναῖκες, πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἱστορικὰ ἀξιόπιστη. Μιὰ ἐπινοημένη ἀπὸ τὴν πρώτη Ἐκκλησία ἀφήγηση δὲν θὰ ἀπέδιδε ἀσφαλῶς τὴν πρώτη ἐμφάνιση τοῦ Κυρίου σὲ γυναῖκες πού θεωροῦνταν τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη ὡς ἀφερέγγυες πρὸς μαρτυρία, βλ. M. Hengel, «Die Ursprünge der christlichen Mission», *NTS* 18 (1971), σ. 33, ὑποσ. 59· J. Jeremias, *Neutestamentliche Theologie, Erster Teil, Die Verkündigung Jesu*, Gütersloh 1971, σ. 290 ἔ· J. Kremer, *...den sie werden leben*, Stuttgart 1972, σ. 64 ἔ· W. Künneth, *Entscheidung heute. Jesu Auferstehung – Brennpunkt der theologischen Diskussion*, Hamburg 1966, σ. 206· E. Stauffer, *Jesus. Gestalt und Geschichte*, Bern 1957, σ. 214 ἔ.

48. Βλ. Σ. Ἀγουρίδη, «Ἡ συζήτηση τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς Σαμαρείτιδας (Ἰω. 4,5-42)», *ΔΒΜ* 19 (2000), σσ. 5-25. «Δὲν ἀπέφευγε (ὁ Ἰησοῦς) μάλιστα νὰ συνομιλεῖ καὶ μὲ γυναῖκες, πρᾶγμα τὸ ὁποῖο δὲν θὰ ἔκανε κανένα ἀξιοπρεπὴς δάσκαλος τῆς ἐποχῆς, δεδομένου ὅτι δὲν θεωροῦνταν οἱ γυναῖκες ἰσάξια πρὸς τὸν ἄνδρα πρόσωπα καὶ ἰκανὰ νὰ ἀκούσουν μιὰ διδασκαλία», Ἰ. Καραβιδόπουλου, *Ὁδὸς Ἑλπίδας. Μηνύματα ἀπὸ τὰ Εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν*, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 118.

49. «Αὐτό που πρέπει νὰ παρατηρήσει κανεὶς... γενικότερα με τὴ συμπεριφορὰ του Χριστοῦ: δεδηλωμένες γυναῖκες, τελῶνες, αμαρτωλοὶ, παιδιά, λεπροὶ, ἀρρωστοὶ εἶναι γιὰ τὸ Χριστὸ ἀντικείμενα ἀγάπης, παρόλο που γιὰ τὴν τρέχουσα ἠθικὴ ἡ ἀγάπη αὐτὴ ἦταν καταφανῆς πρόκληση», π. Ἰ. Σκιαδαρέση, *Ερμηνεῖα Περικοπῶν Ἰωάννειας Γραμματείας*, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 158. «Θα πρέπει νὰ αναφέρουμε... τὴν εἰδικὴ μέριμνα τοῦ Ἰησοῦ γιὰ τὶς γυναῖκες που ἦταν θύματα τῆς κοινωνικῆς ἀδικίας (χήρες, οφειλέτες κ.λπ.) ἢ θύματα σεξουαλικῆς καταπίεσης (πόρνες). Ἡ υπεράσπιση τέτοιου εἶδους μειονοτήτων δὲν περιέχει μόνον τὸ κοινωνικοθηρησκευτικὸ μήνυμα περὶ ἰσότητος, ἀλλὰ καὶ ἓνα βαθιὰ θεολογικὸ, με τὴν ἐννοία ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἀναδεικνύεται μέσα στὴν ἄβυσσο τῆς ἀνθρώπινης δυστυχίας καὶ ἐξαχρείωσης μιᾶς καταπιεσμένης τάξης ὅπως αὐτῆς τῶν γυναικῶν», Σ. Ἀγουρίδη, «Ἡ Γυναίκα στὴν ἀρχαία Ἐκκλησία – Ἡ Γυναίκα στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Διακονία», *Θεολογία καὶ Κοινωνία σε διάλογο*, Αθήνα 1999, σ. 27. Πρὸβλ. τοῦ ἰδίου, «Ὁ Ἰησοῦς, ὁ Χριστιανισμὸς καὶ οἱ γυναῖκες», *Ὁράματα καὶ Πράγματα. Ἀμφισβητήσεις, Προβλήματα, Διέξοδοι στὸ χῶρο τῆς Θεολογίας καὶ τῆς Ἐκκλησίας*, Αθήνα 1991, σ. 291.

50. Πρβλ. «Ὁ ἀπτόμενος τοῦ τεθνηκότος πάσης ψυχῆς ἀνθρώπου ἀκάθαρος ἔσται...» (Ἀριθμ. 19,11)· «ἄνθρωπος ἐὰν ἀποθάνῃ ἐν οἰκίᾳ, πᾶς ὁ εἰσπορευόμενος εἰς τὴν οἰκίαν καὶ ὅσα ἐστὶν ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἀκάθαρτα ἔσται...» (Ἀριθμ. 19,14). Ὁ Χριστὸς ἐμφανίστηκε σὲ ἓνα τέτοιο περιβάλλον, καὶ μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὴ διδασκαλία του πῆρε θέση ἀπέναντι στὴ διάκριση αὐτὴ καὶ τὶς συνέπειές της, βλ. Δ. Πασσάκου, «“...οὐ κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον...”»: (Μτ. 15,20). Ἀντιλήψεις περὶ ἀκαθαρσίας στὴν Καινὴ Διαθήκη», *ΔΒΜ* 21-22 (2002), σσ. 147-162.

51. Βλ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Ερμηνεία ἢ ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, PG 74, 693B.

52. Βλ. Χ. Καρακόλη, *ὁ.π.*, σ. 91.

53. Βλ. Γ. Πατρώνου, *ὁ.π.*, σ. 522.

54. Βλ. Π. Ανδριόπουλου, *ὁ.π.*, σ. 198. «The resurrection has made possible a new and more intimate spiritual union between Jesus and his disciples; the old physical contacts are no longer appropriate, though touch may yet (v. 27) be appealed to in proof that the glorified Lord is none other than he who was crucified», C. K. Barrett, *ὁ.π.*, σ. 566.

55. Ὁ Π. Τρεμπέλας ὑπογραμμίζει: «Ἡ φύσις τῆς ζωῆς... εἰς τὴν ὁποίαν μετὰ τὴν ἀνάστασιν εἰσηλθὲν ὁ Κύριος... ἢ ἔκτακτος, ἢ νέα, ἢ ἀπηλλαγμένη τῶν κοινῶν συνθηκῶν ὑπὸ τὰς ὁποίας ἔζησεν πρότερον ὁ Ἰησοῦς, ἢ ὅλως ἄγνωστος εἰς τοὺς μήπω εἰσελθόντας εἰς αὐτὴν καὶ μετασχόντας ταύτης, περὶ τῆς ὁποίας δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ σχηματίσωσι σαφῆ ἰδέαν οἱ εἰσέτι τὸ φθαρτὸν σκῆνος τοῦ σώματος περιβεβλημένοι θνητοί, ἐξηγεῖ πλήρως, διατί εἰς τὰς περὶ ἀναστάσεως παραδόσεις τῶν αὐτοπτῶν, τὰς παραδοθείσας εἰς τὰ εὐαγγελικὰ κείμενα, εὐρίσκομεν κάτι τὸ ἀσαφές, τὸ μὴ ἐπαρκῶς πλήρες», *Ἰησοῦς ὁ ἀπὸ Ναζαρέτ*, σ. 424.

56. Βλ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Ἀπόστολον καὶ Εὐαγγελιστὴν*, ὁμιλ. πστ', PG 59, 469.

57. Βλ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Ἀπόστολον καὶ Εὐαγγελιστὴν*, ὁμιλ. πστ', PG 59, 470.

58. Βλ. Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, PG 124, 293C.

59. Βλ. Εὐθυμίου Ζιγαβηνοῦ, *Ερμηνεία εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, PG 129, 1481B. Κατὰ τὸν Ἰωάννη Χρυσόστομο, «Ἐκείνοις μὲν οὖν οὕτως ἐφάνη· τῇ γυναικὶ δὲ οὐχ οὕτως, ὥστε αὐτὴν μὴ ἐκ πρώτης ἐκπλήξαι τῆς ὄψεως, ἀλλ' ἐν εὐτελεστερῷ καὶ κοινῷ τῷ σχήματι. Καὶ δῆλον ἐξ ὧν καὶ κηπουρὸν αὐτὸν εἶναι ἐνόμιζε», *Υπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Ἀπόστολον καὶ Εὐαγγελιστὴν*, ὁμιλ. πστ', PG 59, 468. «Ἦτο ὁ Ἰησοῦς, τὸν ὁποῖον οἱ μὲν ἄγγελοι ἐγνώρισαν, διότι τὸν εἶδον μὲ τοὺς ἀύλους ὀφθαλμούς των ἐν τῇ δόξῃ του, ἢ δὲ Μαρία δὲν τὸν ἀνεγνώρισε, παθοῦσα ὅτι ἔπαθον καὶ οἱ πορευόμενοι πρὸς Ἐμμαοῦς, ἀλλὰ τὸν ἐξέλαβεν ὡς κηπουρὸν», Σ. Σάκκου, *ὁ.π.*, σ. 27.

60. Κατὰ τὸν Ἀμμώνιο Ἀλεξανδρέα, «ἢ δὲ Μαρία οὐδὲν οὐδέπω περὶ ἀνάστασιν σαφὲς γινώσκουσα, ἀλλὰ νομίζουσα μετάθεσιν γενέσθαι τοῦ σώματος, ἀπλάστως πάντα ἀπαγγέλλει λέγουσα, ὅτι ἦσαν τὸν Κύριον ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ οὐκ οἶδα ποῦ ἔθηκαν αὐτόν'» ἔκδ. J. A. Cramer, *Catena Graecorum Patrum in Novum Testamentum II, Catena in Evangelia S. Lucae et S. Joannis ad Fidem Codd. MSS*, Ἡ ἐρμηνεία εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, Hildesheim 1967, σ. 398, 29-32. Κατὰ τὸν Ἰωάννη Χρυσόστομο, «Ὁρᾷς πῶς οὐδέπω περὶ ἀναστάσεως ἤδει τι σαφές, ἀλλ' ὤρετο μετάθεσιν γεγενῆσθαι τοῦ σώματος, καὶ ἀπλάστως πάντα ἀπαγγέλλει τοῖς μαθηταῖς;», *Υπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Ἀπόστολον καὶ Εὐαγγελιστὴν*, ὁμιλ. πστ', PG 59, 465. Κατὰ τὸ Θεοφύλακτο Βουλγαρίας, «Ἡ δὲ

Μαρία οὐδὲν οὐδέπω περὶ ἀναστάσεως γινώσκουσα, κλοπὴν, καὶ μετάθεσιν ὀνομάζει τὸ πρᾶγμα», Ἑρμηνεία εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, PG 124, 289A.

61. Βλ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Ἀπόστολον καὶ Εὐαγγελιστὴν, ὁμιλ. πστ', PG 59, 469.*

62. Βλ. Φωτίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς Ἀμφιλόχιον, ἐρώτ. σιη', PG 101, 988A.*

63. Βλ. Ν. Σωτηροπούλου, «Μὴ μου ἄπτου· οὐπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα μου...», *Ἑρμηνεία δυσκόλων χωρίων τῆς Γραφῆς, τόμος Α', σ. 123.*

64. Βλ. Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, Ἀθῆναι 21969, σ. 699.*

65. Βλ. Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ἑρμηνεία εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, PG 124, 296A.* Κατὰ τὸν Εὐσέβιο Καισαρείας, «Ὅτε γὰρ ἐκάλεσεν αὐτὴν Μαρία, τότε αὐτὸν ἐπέγνω, οὐκ ὄψεως ἦν οὗτος, ἀλλὰ φωνῆς ἐπίγνωσις... ἐπειδὴ δὲ ὡς ἐγὼ δοκῶ, ὅτι ἐβούλετο συνεῖναι αὐτῷ ὥσπερ πρότερον καὶ ὑπὸ τῆς χαρᾶς μηδὲν ἐννοῆσαι μέγα, διὰ τοῦτο ταύτης ἀπάγων αὐτὴν τῆς ἐννοίας, φησί, 'μὴ μου ἄπτου' ... οὐκ ἔδει μετὰ τῆς αὐτῆς ὁρᾶν διανοίας, ἧς καὶ πρὸ τούτου», ἔκδ. J. A. Cramer, ὁ.π., σ. 401, 10-11. 15-18. 22-23.

66. Βλ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Ἑρμηνεία ἢ ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, PG 73, 781C.*

67. Κατὰ τὸ Χ. Καρακόλη, «αὐτὸ εἶναι συνεπὲς πρὸς τὴ γενικότερη γραμμὴ τοῦ τετάρτου εὐαγγελιστῆ νὰ ἀποφεύγει τὴν παρουσίαση ὅποιασδήποτε ἐνέργειας τοῦ Ἰησοῦ ὡς ἀποτελέσματος παροτρύνσεως ἢ παρακλήσεως κάποιου ἄλλου προσώπου· ὁ Ἰησοῦς στὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον ἔχει πάντοτε τὴν πρωτοβουλία τῶν κινήσεων καὶ ἐνεργεῖ μὲ πλήρη ἐλευθερία ὡς ἀπόλυτος κύριος ὅλων τῶν καταστάσεων [...]. Σημαντικὸ ρόλο διαδραματίζει στὴ διήγηση τῆς μεταβολῆς τοῦ ὕδατος σὲ οἶνο κατὰ τὸ γάμο τῆς Κανᾶ ἢ ἰδιαιτερότητα τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἡ ἀπόλυτη ἀνεξαρτησία τῶν κινήσεων του ἀπὸ ὅποιοσδήποτε ἐπιθυμίες καὶ ὑποδείξεις, ὅπως αὐτὲς φαίνονται κατὰ σαφῆ τρόπο στὴ φράση πρὸς τὴ μητέρα του: 'τί ἐμοὶ καὶ σοί, γύναι;' (2,4). Ἀπὸ τὴν ἰδιαιτερότητα τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ πηγάζει καὶ ἡ ἀπόλυτη κυριαρχία του ἐπὶ τῶν καταστάσεων, καθὼς δίνει τελικὰ λύση στὸ πρόβλημα ἐλλείψεως οἴνου μὲ τρόπο πού ὑπερβαίνει τὶς ἀνθρώπινες δυνατότητες. Στὸ τέλος μάλιστα τῆς διηγήσεως ἀποκαλύπτεται ἡ ἀληθινὴ ταυτότητα τοῦ Ἰησοῦ ὡς τοῦ φορέα τῆς θείας δόξας, ὡς προσώπου πού ἀνήκει στὴ θεία καὶ ὄχι στὴν ἀνθρώπινη σφαῖρα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ὁ Ἰησοῦς παρουσιάζεται στὴ διήγησή μας νὰ λαμβάνει μέρος στὶς ἐορταστικὲς ἐκδηλώσεις ἐνὸς γάμου καὶ μάλιστα μαζί μὲ τὴ μητέρα του, γεγονός πού παραπέμπει στὴν πραγματικότητα καὶ τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς του», *Ἡ θεολογικὴ σημασία τῶν θαυμάτων στοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 102 καὶ 117 ἔ.*

68. Βλ. Χ. Καρακόλη, «Τί ἐμοὶ καὶ σοί, γύναι;», *Ἑρμηνευτικὲς προσεγγίσεις, σ. 64.* Εἶναι χαρακτηριστικὰ τὰ χωρία: «Ἐζήτουν οὖν αὐτὸν πιάσαι, καὶ οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὴν χεῖρα, ὅτι οὐπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ» (Ἰω. 7,30), «Ταῦτα τὰ ῥήματα ἐλάλησεν ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ· καὶ οὐδεὶς ἐπίασεν αὐτόν, ὅτι οὐπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ» (Ἰω. 8,20). Ὁ Εὐθύμιος Ζιγαβηνὸς ἐρμηνεύει: «Τὸ δέ... Οὐκ ἠδύναντο αὐτὸν πιάσαι, ὅτι οὐπω ἤκει ἡ ὥρα αὐτοῦ, καὶ τότε, Οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, ὅτι οὐπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ... οὐ δηλοῦσιν ὅτι καιρῶν ἀνάγκαις καὶ ὥρῶν παρατηρήσεσιν ὑπέκειτο· πῶς γὰρ, ὁ τούτων ποιητής; ἀλλὰ ταῦτα περὶ τῶν προσηκόντων καιρῶν εἴρηται, ἐμφαίνοντα, ὅτι πάντα ἔδει κατὰ λόγον καὶ τάξιν γίνεσθαι», *Ἑρμηνεία εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, PG 129, 1149A.* «"Τί ἐμοὶ καὶ σοί, γύναι; οὐπω ἤκει ἡ ὥρα

μου". Η επικρατέστερη πατερική έρμηνεία του πρώτου μέρους της φράσης (με τὸ ἐρωτηματικὸ) εἶναι ἡ ἐπισημάνση τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὴ μητέρα του ὅτι δὲν ἔχει καμία σχέση ἢ δική του θεία ἀποστολή πού καθορίζεται ἀπὸ τὸ θέλημα τοῦ ἐν οὐρανοῖς Πατρὸς με ὅποιαδήποτε ἀνθρώπινη πρωτοβουλία τῆς μητέρας του ἢ με ὅποιοιδήποτε δικό του συναισθηματισμό», Ἰ. Καραβιδόπουλου, «Τὰ ἀγιογραφικὰ ἀναγνώσματα τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Γάμου. Ἑρμηνευτικὴ προσέγγιση», *Ὁ Γάμος στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία*, Πρακτικὰ Α' Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου [Περᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος: Σειρὰ Ποιμαντικὴ Βιβλιοθήκη 9], Ἀθῆναι 2004, σ. 136.

69. «Ὁ Ἰησοῦς θεμελιώνει τὴν ἄρνησή του πρὸς τὴν ἔμμεση αἴτηση τῆς μητέρας του διὰ τῆς χαρακτηριστικῆς γιὰ τὸ τέταρτο εὐαγγέλιο φράσεως: 'οὐπω ἤκει ἡ ὥρα μου' (πρβλ. 7,30· 8,20). Στὴν ἄμεση συνάφειά της ἡ φράση αὐτὴ σημαίνει ὅτι δὲν ἦρθε ἀκόμα ἡ ὥρα νὰ ἀποκαλύψει ὁ Ἰησοῦς τὴν ἀληθινὴ του ταυτότητα, καθὼς στὴ συνέχεια τῆς διηγήσεώς μας, παρὰ τὸ γεγονὸς τοῦ πρωτοφανοῦς θαύματος, μόνο οἱ διάκονοι καὶ οἱ μαθητὲς ἀντιλαμβάνονται τελικὰ τί ἔχει συμβεῖ, με ἀποτέλεσμα τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ, ὡς τοῦ ἐσχατολογικοῦ φορέα τῆς δυνάμεως καὶ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, νὰ παραμείνει κρυμμένο γιὰ πολλοὺς», Χ. Καρακόλη, *Ἡ θεολογικὴ σημασία τῶν θαυμάτων στοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιου*, σ. 103 ἑ. Κατὰ τὸ Ν. Σωτηρόπουλο, «ὅπως δὲ εἰς τὴν περιπτώσει τῆς Θεοτόκου ὁ Χριστὸς εἶπε μὲν τὸ 'τί ἐμοὶ καὶ σοί, γύναι; οὐπω ἤκει ἡ ὥρα μου' (Ἰωάν. 2,4), ἀλλ' εὐθὺς κατόπιν ἐτέλεσε τὸ θαῦμα τῆς μεταβολῆς τοῦ ὕδατος εἰς οἶνον, οὕτω καὶ εἰς τὴν περιπτώσει τῆς Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς εἶπε μὲν τὸ 'Μὴ μου ἄπτου', ἀλλ' ὕστερον ἐπέτρεψεν εἰς τὰς μυροφόρους νὰ ἐγγίσουν αὐτὸν καὶ προσκυνήσουν (Ματθ. 28,9)», «Μὴ μοῦ ἄπτου· οὐπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα μου...», *Ἑρμηνεία δυσκόλων χωρίων τῆς Γραφῆς*, τόμος Α', σ. 123.

70. «Ἡ σωστὴ ἔρμηνεία τοῦ ἔργου καὶ τοῦ Προσώπου τοῦ Ἰησοῦ δὲν βγαίνει μόνο ἀπὸ τοὺς λόγους καὶ τὰ ἔργα του, ἀλλὰ κι ἀπ' τὴν μεσολάβηση τοῦ παράγοντα πού λέγεται Ἅγιο Πνεῦμα ἢ Παράκλητος», Σ. Ἀγουριδῆ, «Ἰωάν. 2,1-11 (Βιβλικὴ Μελέτη)», *ΔΒΜ* 4 (1976), σ. 97 [= «Ὁ Ἰωάννης: τὰ ἐν τῇ Κ.Δ. ἔργα του καὶ ἡ θεολογικὴ του σκέψις», σ. 97]. Κατὰ τὸν Κύριλλο ἐκ τοῦ κατὰ Ἰουλιανόν, «Πῶς οὖν οὐκ ἔδει τὴν Μαρίαν ἐξείργεσθαι τέως τῆς τοῦ σώματος ἐπαφῆς τοῦ ἀγίου δηλονότι, λαβοῦσα οὐπω τὸ Πνεῦμα· εἰ γὰρ καὶ ἐγήγερτο Χριστὸς ἐκ νεκρῶν, ἀλλ' οὐπω τὸ Πνεῦμα δέδοτο τῇ ἀνθρωπότητι παρὰ τοῦ Πατρὸς δι' αὐτοῦ», ἔκδ. J. A. Cramer, *ὁ.π.*, σ. 402, 21-26.

71. Βλ. *Ἀποσπάσματα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, PG 85, 1520A. «Εἰ καὶ ἀπῆν ὁ Θωμᾶς, ὅμως διὰ τῶν ἀδελφῶν τῶν ἀποστόλων μετέλαβε καὶ αὐτὸς τῆς χάριτος τοῦ ἐμφυσηθέντος αὐτοῖς ἀγίου Πνεύματος», Εὐθυμίου Ζιγαβηνοῦ, *Ἑρμηνεία εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, PG 129, 1488B. Κατὰ τὸν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας, «Εὐρήσομεν τοίνυν ἐν τοῖς ἐφεξῆς γεγραμμένον, ὅτι Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος οὐκ ἦν μετὰ τῶν μαθητῶν, ὅτε ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς. Πῶς οὖν... ἀληθῶς, τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀνεδειχθῆ μέτοχος...; Φαμέν οὖν, ὅτι κατὰ παντὸς ἐχώρει τοῦ λαβόντος τὴν χάριν ἢ τοῦ Πνεύματος δύναμις, καὶ τὸν τοῦ διδόντος ἐπλήρου σκοπόν. Δέδωκε δὲ ὁ Χριστὸς οὐ τίσιν ἀνὰ μέρος, ἀλλ' ὅλοις τοῖς μαθηταῖς [...] Οὐκοῦν εἰ καὶ ἀπελείφθη Θωμᾶς, οὐκ ἐξέπεσε τοῦ λαβεῖν, κατὰ παντὸς τοῦ λαβεῖν ὀφείλοντος καὶ ἐντεταγμένου τῷ ἀριθμῷ τῶν τετιμημένων τοῦ Πνεύματος τρέχοντος», *Ἑρμηνεία ἢ ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, PG 74, 717D καὶ 720AC.

72. Βλ. Ἰ. Καραβιδόπουλου, *ὁ.π.*, σ. 109. «Θὰ πρέπει κανεὶς νὰ προσέξει ἐπίσης ὅτι ἡ ὁμολογία αὐτὴ τοῦ Θωμᾶ δὲν ἦταν ἀπλῶς μιὰ γενικὴ καὶ ἀνεύθυνη

ἀναγνώριση τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ ἡ προσωπικὴ κατάφαση καὶ ἄνευ ὄρων πιά ἀφιέρωση ὁλόκληρης τῆς ὑπάρξεως τοῦ Μαθητοῦ στὸν θριαμβεύσαντα κατὰ τοῦ θανάτου Διδάσκαλο. Αὐτὴ τὴν ὁλοκληρωτικὴ παραίτηση στὸν ὠκεανὸ τῆς θείας δεσποτείας ἐκφράζει ἀσφαλῶς ἡ ἀντωνυμία ‘μου’ πρὸς τὸν Ἀναστάντα Χριστό», Ἀρχιεπισκ. Αὐστραλίας, Στυλιανοῦ [Χαρκιανᾶκη], *Ἐνσαρκώσεις τοῦ Δόγματος*, Ἀθήνα 1996, σ. 79 ἔ. «Die persönliche Tönung durch das zweimalige μου sollte nicht überhört werden: Tomas hat in dem Auferstandenen, den er als den Gekreuzigten und den ihm vertrauten irdischen Jesus erkennt und doch als einen anderen, einen ganz zu Gott Gehörigen begreift, *seinen* Herrn und *seinen* Gott gefunden», R. Schnackenburg, *Das Johannesevangelium* III. Teil Kommentar zu Kap. 13-21, Leipzig 1977, σ. 396. Πρβλ. Θ. Ἰωαννίδη, «Ὁ ἀπόστολος Θωμᾶς καὶ ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ (Ἀπὸ τὴν πρώτη ἀπιστία στὴν ὑστερη ὁμολογία)», *Διακονία, Λειτουργία, Χάρισμα*. Τιμητικὸς Τόμος πρὸς τὸν Ὁμότιμο Καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Γεώργιο Α. Γαλίτη, Κέντρο Ἀρχαιολογικῶν, Ἱστορικῶν καὶ Θεολογικῶν Μελετῶν, Λεβάδεια 2006, σσ. 309-326· J. Kremer, «“Nimm deine Hand und lege sie in meine Seite!” Exegetische, Hermeneutische und Bibeltheologische Überlegungen zu Joh 20,24-29», *The Four Gospels* 1992 (Festschrift Frans Neirynck, edited by F. Van Segbroeck, C. M. Tuckett, G. Van Belle, J. Verheyden), [BETL C], Vol. III, Leuven 1992, σσ. 2153-2181.

73. Βλ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Ἑρμηνεία ἢ ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, PG 74, 728AB.